NEMZETI NŐNEVELÉS.

XXVI. ÉVFOLYAM. 1905. NOVEMBER. IX. FÜZET.

TORMA ZSÓFIA.*

1840—1899.

Az *Erdélyi Múzeum* látogatói Kolozsváron meglepetéssel vehetik észre, hogy a *Délkeleti felföld*nek kulturhistóriailag legjelentékenyebb s a külföldön is legtöbbször emlegetett præhistoriai collectióját egy gyönge nő fáradozásainak köszönhetjük. Még fokozottabb és jogosultabb leend azonban az érdeklődők meglepetése, ha alkalmat vesznek az illető gyűjtő nő irodalmi hagyatékának, százakra menő néprajzi összehasonlító rajzainak betekintésére is s így megtudhatják, hogy e tanuságos gyűjtemény megteremtője: *Torma Zsófia*, nem szorítkozott csupán *a gyűjtés* eme magában is értékes *munkájára*; hanem *tudományos segédforrásoktól* elszigetelt távol vidéki otthonában, minden főiskolai előképzettség nélkül egy negyedszázadon át olyan mélyreható *irodalmi tanulmányokat* is képes volt végezni, melyek a külföld elsőrangú szaktekintélyeinek becsülését biztosíták; idehaza pedig a kolozsvári tudományegyetem díszdoktori oklevelét szerzék meg számára.

Ez a magasfokú kitüntetés a női tudósokban bővelkedő művelt népeknél is ritkaságszámba megy, hát még nálunk, hol alig pár év előtt nyiltak meg az *alma mater* kapui a magasabb kiképzést áhítozó nők előtt s csak újabban kezdnek sokasodni azok a lelkes hölgyek, akik ifjúságuk rózsás korszakát a tudományok komor csarnokaiban nagy lelki, sőt fizikai megpróbáltatásokba kerülő nehéz studiumokra szentelve, önfeláldozásuk kárpótlását a *doctori gradus* elnyerésében keresik, mind szembetünőbb bizo-

* Szerző felolvasta a Mária Dorothea-egyesület 1905 november 18-iki gyűlésén.

nyítékául szolgálván annak a még mindig sok kétellyel találkozó tan igazságának, hogy a *gyöngébb nem a családi tűzhelynél természetszerűleg reáváró nemes feladatok betöltése mellett is képes az önálló buvárlatoknak ama sphaeráiba felküzdeni magát,* melyekre azelőtt kizárólagos jogosultságot a «*teremtés uraként*» tetszelgő *férfi nem* formált.

Csakhogy az egyetemi oktatás inspiráló hatása mellett is mindig számot tesz a nemes szenvedélyek felkeltésében az olyan családi környezet, aminőhöz *Torma Zsófiát* juttatá a Gonviselés kedvezése. Úgy ő, mint a hazai két egyetemen, t. i. *Kolozsváron* és *Budapesten,* valamint Tudományos Akadémiánkban jeleskedett *Károly* fivére minden *különösebb előképzés nélkül,* a hazai archæologia úttörőivé valának prædestinálva nem egyedül a családjukban több nemzedéken át megnyilatkozott tradicióktól; de tán sokkal inkább s a régi dicsőség varázsával minden fogékony lélekben magasztos érzelmeket támasztó szülőföldjüknek, a regékben és mondákban annyira gazdag Szamosvidéknek gyermekkori lelkesítő benyomásai alatt. A régi Belső-Szolnokmegye kies fekvésű *Kuduja,* hol bölcsőjüket ringatták, a leggazdagabb præhistorikus telepek egyike ma is, mely különösen feltünő alakú földvárával igen korán életre kelté buvárlati ösztönüket. Alig félórányival északra *Alsó-Ilosva* római táborhelye már atyjuknak is buvárlati célpontul szolgált* s nekik bő alkalmat nyújtott arra, hogy játékképen gyakorolgassák a római bélyeges téglák, feliratos emlékkövek olvasását, a különféle régiségleletek napfényre hozatalának módszereivel együtt, mert a katonai fürdő, vízvezeték, a necropolis, a különféle ipartelepek (téglaégetők, fazekasműhelyek) mind önként eléjük tárultak s *Torma* Károlyt mindjárt zsenge ifjúságában olyan ásatásokra serkenték, melyekkel tudós hírnevét megállapítva, egyúttal a kolozsvári múzeum alapvetőjeként is hasznosíthatá később magát. Ott porladozott felettük a messzire kitetsző *csicsói* szirtfokon a *Nagyszamosvölgy* legtekin-

* Torma József: *A rómaiaknak a tudós világ előtt eddigelé* ismeretlen nyomdokaik nemes Belső-Szolnok vármegyében figyelemgerjesztésül. Nemzeti Társalkodó Kolozsvár 1831. évf. 14—18. l.

tályesebb középkori vára s pár órányira kelet felé a láthatár szélén sejtelmesen kéklett otthonuk felé *Salamon* és a három hercegi levente diadalával megszentelt s a váradi püspök leányát megmentő Lászlóval, legszebb vitézi mondánk tárgyául szolgáló *Cserhalom*. A háttérbeli *Üvőkő*, a *Henyul*, a rodnai és borgói szorosok felett trónoló magaslataikkal két ország határán s a *Rogerius* siralmaiban emlegetett *Rodnabánya*, valamint a keleti kereskedelem egyik gócpontjául virágzott s máig ódon jellegű *Beszterce* kijáró kapuin őrködve, bizony kevésbé fogékony szellemekre is élesztőleg hatnak vala.

Az erdélyi történetírás nagyérdemű apostola: *gróf Kemény József* is épen a *Torma* testvérek gyermekkora idején fejtette ki leggyümölcsözőbb tevékenységét a nemesi leveles ládák kincseinek összegyűjtésében s atyjukat, Józsefet, ki római ásatásaival is mintájokul szolgált s maga is szép sikerrel mívelte a történetírást,* szintén belevonta abba az oklevélgyűjtésbe, melynek az *Erdélyi Múzeum* legértékesebb levéltári kincseit köszönheti. Csoda-e aztán, ha a *Károlynál* 10 évvel ifjabb *Zsófia* már az első betűvetésekkel maga is beletanult a latin feliratok és oklevelek olvasásába s habár a házi nevelőkön kívül csak alsóbbfokú zárdai oktatásban részesülhetett, nő létére még a *görögben* is jártasságot tudott szerezni. Rá is, mint bátyjára, rendkívüleg serkentőleg hatott azonban a porosz kormány moldovai consulja, *Neigebaur János*, ki a római német archæologiai intézet küldöttjeként az erdélyrészi aristocratia vendégszeretetével, legkivált *gróf Kemény József* útitervét követve, *Dacia* római emlékeit 1847 első felében hónapokig vizsgálgatva, házukhoz is beköszöntött, s világlátottságával, tanuságos magyarázataival a fogékony testvérpár lelkében az amúgy is átöröklött tudvágyat még hathatósabban élesztette. A közbejött szabadságharc viharai által félbeszakított önképzést annál fokozottabb szorgalommal folytatták az abszolutizmus szomorú korszakában, úgy hogy 1858-ban,

* Ez a *Torma József* irta a Zomski-grófságot s a Károly fia által utóbb közzétett Calendarum diplomatiumot is, melyet gyermekei oktatására szerkesztett volt.

mikor *Mommsen Tivadar* a berlini *Akademia* által tervbe vett s azóta szakadatlanul munkában levő *római felirattár (Corpus Inscriptionum Latinarum)* daciai anyagának gyűjtésére helyi munkatársat keresve, *erdélyi körútjában* hozzájuk jutott, Torma Károlyban már kész epigraphust talált s nyugodt lélekkel reá bízhatá a másutt csak neves egyetemi tanárok osztályrészébe juttatott szép feladatot.

Ettől fogva valóságos múzeummá alakult a csicsókereszturi udvarház, hová családalapítása után *Károly* áttelepedett és *Zsófia* nővére viruló hajadon létére a báltermek, házi estélyek ünnepeltetési alkalmai helyett, a mint szerét ejtheté, a szomszéd *Kuduról* át-átrándulva, a gyorsan szaporodó régészeti anyag rendezésében és feldolgozásában bátyjának hűséges segítőtársául szegődött, s maga is nagy mohósággal gyűjtögeté vidéküknek nem csupán archæologiai, de természeti leleteit is.

Így aztán 1867-ben, mikor atyjuk elhalálozásával *Zsófia* a hunyadmegyei *Felpestesre, Makray László* nejeként áttelepedett idősebb nővére védszárnyai alá helyezkedett, az oda szomszédos *Bujtur, Nándor harmadkori csigatelepein* új munkakört nyert s ép oly kedvvel és buzgalommal látott azok kizsákmányolásához, mint előbb tevé a belsőszolnoki otthonuk közelében talált régiségekkel. S buvárlati szenvedélye már itt nem érte be a könnyen elérhetőkkel; hanem a 40 kilométerrel nyugatabbra, *Dobra* szomszédságában rejlő *Alsó-Lapugy* és *Pánknak* a harmadkorra ép oly mérvadó csigatelepeit is képes volt felkeresni, sőt egy *Fichtel János* palæonthologiai munkájában 1780-ból megörökített,* de közelebbről meg nem határozott *krétakori* kövülettelepnek a *Nándor* és *Kérges* közé eső s oláhosan *Simiság*nak emlegetett *Somoság* nevű kincstári erdőbeli lelőhelynek hollétét is ő állapította meg biztosabban.

Erős tudvágya és tevékenységi ösztöne így érvényesült a

* *Johann Fichtel: Beitrag zur Mineralgeschichte von Siebenbürgen.* Két kötet. Nürnberg, 1780. Fichtel erdélyi kormányszéki tanácsos korában értesülhetett erről az érdekes lelőhelyről. Utána Hauer und Stache Geologie Siebenbürgens Wien, 1861.

geologia javára, míglen az 1876-ban *Budapestre* hívott európai nemzetközi ősembertani congressus szervező bizottsága 1875 elején megkezdé a vidéki gyűjtők kiszemelését. *Romer Floris,* ki már 1869-iki erdélyi utazásában *Hátszegvidékéről Gyulafehérvárra* haladólag ismerni tanulta *Torma Zsófia* tevékenységi hajlamait, *Koch Antal, Finály Henrik* kolozsvári egyetemi tanárok, s a szászok érdemes munkása, a fájdalom, csakhamar azután elhalálozott *Goos Károly* segesvári tanár, valamint *özvegy Csereyné Zatureczky Ilona,* a székely múzeum megteremtője s *Kovács Ferenc* marosvásárhelyi plébános mellett az erdélyi részekben mindjárt *Torma* Zsófiára gondolt, reábízván a közép *Marosvölgy* kikutatását, hol akkoriban megbízható férfi erő nem kínálkozott.

És habár *Torma Zsófia* épen ez irányban szerezhetett idáig legkevesebb gyakorlatot, nem sokat töprengett a teendők felett; hanem meghajolva az országos érdekű feladat előtt, csodás leleményességével, a hol azelőtt alig volt egy-két véletlen leletről tudomásunk, egyszerre gazdagnál gazdagabb præhistorikus telepeket varázsolt elő. És az a *Tordos* falu, Szászvárostól hét kilométerrel alább, melynek református parochiája régebben kiérdemesült tudós professzorok, mint a filozófus Hegedüs János, Sipos Sámuel menhelyéül szolgált s hol *Kazinczy Ferenc* is megfordult épen ezért 1816 augusztusi erdélyi utazásában s melynek megapadt magyarságát a mult század derekán iskolai alapítványok gyűjtésével próbálták új életre galvanizálni, a *Torma Zsófia* szerencsés kezével egyszerre hazánk legnevezetesebb és legemlegetettebb præhistoriai lelőhelyei közé emelkedett.

A helyi viszonyokkal ismeretlen érdeklődők azt képzelik, hogy miként *Trójában Schliemann, Torma Zsófia is több egymás alá temetett kulturrétegből gyűjté ki azt a tömérdek régiséget,* mely nem annyira számbeli nyomatékával, mint mythosi alakzataival Dacia művelődéstörténelmére mind *e mai napig legtöbbet mondó* adattárunk. Pedig a felfedezésére szolgált adatok tanusága szerint is a *Maros kanyarulata által erősen bontogatni* kezdett 2—3 méter magas *löszpartból szóródtak ki apránkint azok a tárgyak, melyek épen szokatlan nagy számukkal a Maros*

jegén, vagy a visszahuzódott víz szegélyén a lakosság figyelmét is felkeltették. A nagy öblös edényekkel a befagyott Maroson korcsolyázó ifjúság egymás mulattatására *puffogtatást* rendezvén, ennek a sajátos kedvtelésnek híre jutott el *Bartsi* László járási orvos révén *Torma Zsófiához,* a ki mikor *Vén András* ref. kántortanító beidézésével a hír valódiságáról megbizonyosodott, a helyszinén teremve, *szép szóval és pénzbeli igéreteivel* a falu aprajját és nagyját munkásává avatá. Egyetlen *cserépdarabocska,* kőfejszetöredék, *kovaszilánk,* csontár, vagy gyöngyszem nem ment ott többet veszendőbe és *Torma Zsófia* a *Maros* feltáró munkáját csak annyiban segité tovább, hogy a lejtős felületről a szántók barázdáiban beszolgált *vízfolyások torkolásainál* képződött tölcséres tágulásokat kézi eszközökkel *gondosan tovább bővíté,* amennyire a földtulajdonosok károsítása nélkül vagy azok megnyerésével t. i. lehetséges volt. Nem csinált ő ott soha *keresztvágatokat,* sem *rétegfejtéseket;* hanem, a mint magam is számtalan közreműködésemből igazolhatom, első sorban *mindig a Maros mellé ereszkedve,* ha a csekély vízállás megengedé, ott gyűjtötte fel velem, a vasuti őrrel vagy más *kisérőjével a kihullott reliquiákat s azután az alulról jól kikémlelt partrészeket* késsel, kis ásóval bontogatva, a humus-réteg alatt alig 30—40 cm. mélységben következő 0·5—1 m. vastag kulturrétegből *kikandikáló tárgyakat szitával,* kosárral gurultukban egyszerűen felfogta. A földbarázdák kiszélesedése és mélyedése által képződött vízmosási torkolatok voltak azonban legkiadóbbak, mert azokban az előző áradások hordalékait eliszapolva szintén megtaláltuk rendesen. Egyébként kitanulták ezt a falusiak is, olyannyira, hogy legtöbbször már eleve felgyűjtötték az esővíz által oda lerakott régiségeket. Így a közellakó vasúti őr is szorgalmasan bejárt minden mélyedést nyári heves záporesők után, vagy hirtelen hóolvadáskor, úgy hogy Torma Zsófiát rendesen egy halom *kőszerszám, csontár, cserépkészítmény,* sőt olykor *bronztárgy, gyöngyféle* várta. Ha pedig betegeskedése gátolta *Torma Zsófiát* a kiutazásban, vásári alkalmakkor úgy az őr, mint a falusiak szorgalmasan beállottak szerzeményükkel, mert Julis szakácsnénál a szives vendéglátás is

kijárt a nagysága kedveltjeinek. A túlbuzgóság aztán mesterséges régiség-fabrikálásra is rábátorítá a szemesebbeket s főleg a cigányfajta olyan ügyes «*csiszolt*» kővésőket, vasfegyvereket, néha még koronát is producált, hogy a *Torma Zsófia* éles szemét is ideig-óráig akárhányszor megtévesztették. De nagyot tévedne vagy tájékozatlanságának adná tanujelét, aki azt képzeli, hogy rétegnyesegetésekkel jutott Torma Zsófia gazdag gyűjteményéhez. A véletlen, a régészek ismeretes védszentje játszotta a legbecsesebb reliquiákat kezére s valóban különös, hogy ahányan ott megfordultunk, soha egyikünknek sem sikerült a Tordost annyira elhíresítő idolokból csak egyet is kiásni. Sőt csodák csodájára kül- és belföldi látogatóinak jelenlétében, avagy épen az általunk már érintett pontokról is nem egyszer jutott ő ezekhez a nevezetes leletekhez, annyira kegyeiben állott a régészek *Bonus Eventusának.*

És a tordosi Marospart kezdetben oly bőviben ontotta leleteit, hogy már a gyűjtés első esztendejében, tehát mindjárt 1875-ben számottevő gyűjteménnyé sokasodtak az onnan kigurult kőszekercék, balták, vésők, kalapácsok, a jaspis-pengék, nyílvégek, csontneműk, s a leírhatatlan változatosságban ékített fazekas készítmények, úgy hogy épen 30 esztendővel ezelőtt kürtölheté világgá a *Kolozsváron* megjelent *Magyar Polgár* hasábjain *Deák Gerő,* máig tevékeny szászvárosi tanártársam a nevezetes felfedezést. Erre a hírlapi cikkre aztán egyszerre megindult a bámulók és az érdeklődő szaktársak áradata. Igy *Koch Antal, Finály Henrik* egyetemi tanárok az *Erdélyi Múzeum, Goos Károly* a *szebeni szász* Honisme-egyesület (Verein für Landeskunde) megbizásából siettek a leletek és a telep tanulmányozására, főleg miután a nagyszebeni *Tageblatt* több számában Schuster Albert szászvárosi ág. ev. lelkész még szakszerűbb ismertetéssel terjeszté különösen a sajátos állati és emberi figurák és karcolatos edények hírét.

S miként a bibliai *Mózes* varázsvesszejével a sziklából is vizet fakasztott, Torma Zsófia szerencsés keze is Hunyadmegye fővölgyein mindenfelé régiségtelepre bukkant, úgy hogy Szász-

város közelében *Rápolt*, majd a *Felpestessel* szomszédos *Kersec*, *Nándor*, *Nándorválya*, a *Sztrigy* völgyéről *Szentgyörgyválya* egymásután áraszták el neolithkorú régiségekkel. A legmeglepőbb volt, amikor Szászváros átellenében, *Algyógyon* gróf *Kuun Kocsárd*, az ismeretes *Mecaenás*, kinek fejedelmi alapítványából virágzott fel *Szászváros* kollegiuma is, egy barlangot kriptává alakíttatván, egyszerre kőszekercéket, gondosan diszített edényeket, csontszerszámokat vetett fel abból a munkások ásója. Ezzel fel vala fedezve *Hunyadmegye első barlangtelepe is!* S egészen babonás hiedelemmé erősödött az a kezdetben tréfásan emlegetett feltevés, hogy *ahova Torma Zsófia lép, ott törik-szakad — régiségnek kell teremni!*

A laikus közönség ugyan eleinte tamáskodva fogadta régészeti sikereit s bizalmas összejöveteleken alig engedték el az ő tudóskodása feletti élcelgetést, habár szembe mindenkit lebilincselt szeretetreméltóságával s zaklató kéréseit az intelligens családok csak úgy respektálták, mint a hatósági közegek, mert a tudósok zarándokolása mégis megtette hatását s a *Fővárosi Lapok-ban,** a művelt hölgyek akkori közlönyében, meg a *Pesti Napló-ban* megjelent elismerésekkel szemben a *kávétársaságok* mindent lekicsinylő ítélőszéke nevettető értesüléseivel, még mesterségesen is előállított régiségleleteivel nem sok visszhangot kelthetett.

A vidéki tudósok iránt legtöbbször gyanakvó, s a női sikerekkel szemben épen szűkkeblűségre hajló közvélemény lefegyverzésére leghatékonyabb volt *Voss Albert*nek, a berlini *ethnologiai múzeum híres igazgatójának* leutazása, akit a budapesti anthropologiai kongresszuson Torma Zsófia által *Tordos* és *Nándorvályáról* bemutatott bálványok és symbolikus edénykarcolatok arra indítottak, hogy 1876 szeptemberében a helyszinére is lefáradjon. *Torma Zsófia* élettörténetében ez a pár napi látogatás

* *Téglás Gábor: Torma Zsófia, a kőkorszaki leletek felfedezője.* Fővárosi Lapok 1876. évfolyam. 193. számú tárcája 13. lapján. Majd *Hunyadból. Tordos, Nándorválya s annak hármas* tagja. Pesti Napló 1876. évf. augusztus 4—6. 185., 186., 187. tárcája. Átvette a kolozsvári Kelet 1876. IV. évf. 183—187. számaiban 720., 724., 728., 736. lapjaitól kezdve.

s a præhistoriai kutatásokban annyira gyakorlott *Vossal* folytatott eszmecsere fordulópontot teremtett. Addig jóformán a budapesti kongresszus sikeresítése lebegett szemei előtt s fáradozásainak más célját nem is igen képzelte, minthogy megbizóinak várakozását kielégíthesse. Amikor azonban *Voss* a tiszteletére kihivott közel vidéki tanárok s köztük csekélységem előtt is a tordosi karcolatok állati és emberi alakzatok világhistóriai jelentőségét hangoztatva kivánatosnak nyilvánítá e telepeknek a lehető legteljesebb illusztrációval *eszközlendő mielébbi leirását, Torma Zsófiára* új és addig számításon kívül hagyott kötelességek hárultak, miután a várakozó közvélemény *százakra sokasodott tárgyainak összehasonlító vizsgálatát s a szakirodalom behatóbb tanulmányozását is reá diktálta.* S itt igazán bámulatba ejtő kombinációi mellett csodálattal kelle adóznunk azért, a nő természeti alkatával s vérmérsekletével szinte ellentétes szivós kitartásért, hogy nem mindig vonzó s elvont nyelvészeti, történiai és mitologiai tanulmányokat igénylő témáival napestig képes vala kedvvel és lelkesedéssel vesződni s kőeszközeinek nem épen könnyen felismerhető anyagát, mint *amphibolit, dacit, quarcit, diorit, serpentin, trachyt, trachyttufa, bazalt gabbro,* a *quarcok* és *jaspisok* mindenféle változataival ép oly könnyen és gyorsan meghatározta, mint az állatmaradványok sokféleségét. Mert a szokásos háziállatokkal még csak megy a munka valamennyire; de az ő nándori barlangjából már szokatlanabb *hód, hattyú,* egy tigrisszerű nagyobb macskafaj, *medve* s különösen a kihalt hatalmas *skót szarvas* (Cervus megaceros Hartin) részei kerültek elő, melyeknek pontos meghatározása még a felülvizsgálatra felkért Fraasl Oszkárt is sokszor meglepte. *Schliemann Henrik Trójája** és *Lindenschmidt* Lajos szépen illusztrált művei** tettek nagy szolgálatokat összehasonlító tanulmányozásában s a *Verba valent scripta manent* elvét követve, a tanuságosabb rész-

* H. Schliemann: Troianische Alterthürmer. Leipzig, 1874.

** L. *Lindenschmidt:* Alterthürmer unserer heidnischen Vorzeit. Mainz. 1858-tól füzetekben. Handbuch der deutschen Alterthumskunde első kötete.

letek kivonatolása mellett az analogiákat képes vala százszámra lerajzolni, úgy hogy ezen scripturiticájából és a szaktudósokkal folytatott levelezéséből is egy kis kézikönyvtár kerekedett ki apránkint. Alig mult el nap abban az időben, hogy levéllel, vagy épen küldönccel ne keresett volna fel s ne kérte volna ki véleményemet újabb leleteire, értelmezéseinek helyességére. Ennek a szakadatlan postáskodásnak lassankint az lett a vége, hogy miután gyűjteménye java részét behatóbb szemlélhetés céljából hozzám is átjuttatta s így engem is akaratlanul belesodort tanulmányaiba, egy szép napon azok összefoglalását és közzétételét is ajánlgatni kezdte, *nehogy megelőzzön* a szebeni honismertető egyesület az 1877 augusztusi közgyűlésére átkért collectio ismertetésével. Akkoriban én nem érezvén magam azon a téren még elég otthonosnak, kezdetben védekezni igyekeztem a rám különben megtisztelő felhivás ellen; de miután *Torma Zsófia* ellenmondást bizalmasaival szemben nem ismert s a maga publicatióját tényleg egészségi okokból kénytelen vala késleltetni s különben is erősen utalgatott a *Fővárosi Lapokban* és a *Pesti Naplóban* több jóakarattal, mint szakértelemmel s inkább figyelemkeltés céljából közzétett tárcáimra, akarva nem akarva be kelle szegődnöm nekem is a *tordosi* és *nándorvidéki* leletek magyarázói közé. A dévai magyar kir. állami főreáliskola 1876/7. évi Értesítőjében kiadott s különlenyomatban is megjelent «*A kőkorszaki ember nyomai Hunyadmegyében*»* című kis művemmel tehát Torma Zsófia óhajtásának eleget téve, némileg sikerült megelőznöm a Goos Károly németnyelvű ismertetését,** melyet utóbb Torma Zsófia szivességéből kezeihez juttatott s eredetileg

* *Téglás Gábor: A kőkorszaki ember nyomai Hunyadmegyében.* A dévai magyar kir. áll. főreáliskola 1876/7. évi értesítője 3—31. lap. Szászváros, 1877. Különlenyomat 1—31. lap ugyanott. Nagyrészt közölte a Hunyad 1877 I. évfolyam 21/22. tárcája.

** *Carl Goos:* Bericht über die von Fräulein *Sofie* von *Torma* in der Sitzung der kulturischen Section des Vereins für siebenbürgische Landeskunde im August 1877 ausgestellte *Sammlung* præhistorischer Funde. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt. Neue Folge. XIV. (1877) 592—524. lapjain.

a budapesti Compte rendu szerkesztőségének szánt jegyzetek segítségével és saját úti tapasztalataiból még jobban kibővíthetett.*

A szebeni Honismertető Egylet 1877. közgyülésén már mint elismert tudóst ünnepelték Torma Zsófiát, hi itt szakszerű tanulmányokat végzett. A Bruckenthal-múzeumban az erdélyi részek különféle tájairól összehordott anyag pompás összehasonlítási alkalmul kinálkozott; a könyvtárban sok becses munkát, többi közt Froelhner Traian oszlopát betekinthette, gyümölcsöző eszmecserét folytathatott számos szaktársával. Tisztultabb nézetekkel, növekvő önbizalommal tért haza, s most már kész volt a kolozsváriak óhajtásának is megfelelni, erősen áltatván magát azzal, hogy szemébe néz a kritikának is, ha kell, s ugyancsak biztatott minket, ismerőseit gáncsolni valóink leplezetlen előadására.

Budapest. *Téglás Gábor.*

* Bericht über *Fräulein* Sofie von *Tormas* Sammlung præhistorischer Alterthürmer aus dem Maros und Cserna Thal Siebenbürgens. Hermannstadt 1878. Finály Henrik terjedelmesen ismertette Erdélyi Múzeum 1879. évi VI. évfolyam 93—94. lapjain.

(Folytatjuk.)

A NŐ ÉS AZ IRODALOM.*

Nincs szándékomban a mélyen tisztelt közönséget valami rendszeresebb pedagogiai tanulmánnyal untatni. Néhány általános gondolatra szeretném csupán e nemescélú egyesület figyelmét felhivni, mely gondolatok talán előmozdíthatják közösen ápolt nagy célunkat, a magyar nőnevelés ügyét. Mint e magasztos ügynek igénytelen, de lelkes harcosa, kérem rövid időre szíves figyelmüket s jóakaratú elnézésüket.

Talán sohasem tűnik ki jobban a *nemzeti nevelés* óriási jelentősége, mint politikai életünknek mostani zivataros időszakában. Esküvel szentesített törvényeinket, ezeréves alkotmányunkat elragadhatja tőlünk az anyagi hatalom, de a nemzeti műveltségben rejlő erő minden körülmények közt a mienk marad s a szellemi műveltség fáklyája mindig kitartó, biztos fénye a nemzet legszomorubb éjszakájának is. Ezt a nemzeti műveltséget vannak hivatva terjeszteni iskoláink, az elemi-, közép-, felsőoktatás minden fokán; ez a *nemzeti műveltség* képezi gerincét, középpontját a magyar nőnevelésnek is. Minden nemzet szellemi kincsei irodalmában jutnak legszebben kifejezésre; a nagy irók és költők műveiben mintegy az egész nemzet lelke tükröződik. Ezért olyan fontos tárgya az irodalom minden oktatásnak s a nőnevelésnek is. Ezért szándékszom arra a kérdésre megfelelni: mennyiben használhatjuk fel a magyar nemzeti irodalmat nőnevelésünk szolgálatában?!

*

Nincs arra szükség, hogy a nő szerepét és hatását a családi és nemzeti életben, épen e társaság előtt bővebben fejtegessem.

* A M. D. E. tanítónői szakosztályában 1905 okt. 14-én tartott előadás.

Oly igazság ez, melynek nemcsak pedagógusok, de az államférfiak és költők legkiválóbbjai adtak szebbnél-szebb módon kifejezést. *Pestalozzi* az anyák kezébe kívánja a nevelést letenni, így látja biztosítva az emberiség jövendőjét. *Széchenyi* hona szebblelkű asszonyainak ajánlja első politikai művét, a *Hitelt*, mellyel pedig hona férfiaira akar hatni. *Vörösmarty* szerint a nő kezében vannak a gyermek álmai, a lelkes ifjú tündérvilága, a férfi boldogsága, szóval az élet legdrágább kincsei. *Madách*, az emberiség örök sorsának költője, a nőt az intő, felemelő égi szózat közlőjének, tolmácsolójának tekinti. S valóban, hány példát ismerünk, melyben a nő a maga nemesítő hatásával emelte, bátorította, vigasztalta a férfit küzdelmeiben! De sajnos, a történelem s az élet talán még nagyobb számban ismernek olyan nőket, kik környezetükre, családjukra s így nemzetükre a legkárosabb befolyást gyakorolták! Épen ezért, lehet-e nemesebb hivatása a nőnevelésnek, mint felébreszteni s fejleszteni már a gyermekleány lelkében a női hivatásról való e magasabb felfogást; meggyőződéssé, hitté erősíteni benne azt a tudatot, hogy legelső, szent kötelessége minden nőnek nemesítőleg hatni környezetére. Szükséges, hogy ez az erkölcsi cél legyen alapja s végcélja oktatásunknak; szükséges, hogy felhasználjunk minden alkalmat, mellyel e célnak szolgálhatunk. Bár meggyőződésem szerint nincsen olyan tantárgy, melyet többé-kevésbé fel ne használhatnánk a fenti cél érdekében, mégis erre a történelem s irodalomtörténet a legalkalmasabbak.

A történelmi tanítás erkölcsi hatásának vizsgálását mellőzve, vessünk egy rövid tekintetet irodalmunk történetére s keressük azokat a szempontokat, melyek a nőnevelésnél alkalmazhatók. Könnyebb áttekintés céljából először az irodalom külső történetében s az irók életében felhasználható szempontokat tárgyaljuk, azután meg azokat, melyek magukban az irodalmi művekben találhatók.

Az irodalom külső történetének tárgyalásánál legfontosabbnak azon viszony kiemelését tartom, mely a nemzeti élet (közélet) s az irodalom közt feltalálható. Így juthatunk csak annak

tudatára, hogy az irodalom nemcsak bizonyos költői művek összege, de éltető, ható tényezője, részese egész nemzeti életünknek. Már a serdülő gyermekkel ismertessük meg azt az igazságot, hogy az irók nemcsak egyéni érzelmeket fejeznek ki, hogy azokkal minket gyönyörködtessenek, de műveikben legtöbbször egész korszakok vágyainak, törekvéseinek visszhangjai; s ezáltal épúgy, vagy még jobban szolgálják a nemzeti ideálokat, mint a hadvezérek, államférfiak. Ha ilyen szempontból tekintjük s tárgyaljuk az irodalmat, akkor az ifjúságot már korán hozzászoktatjuk a magyar irók megbecsüléséhez s ami ép oly fontos, mintegy észrevétlenül megtanítjuk arra, hogy modern iróink közül is csak azokat becsülje, kik a magyarság érzéseinek, vágyainak kifejezői. Erre a megbecsülésre pedig nemcsak nagy iróink szent emlékének van szüksége, de első sorban szükségünk van nekünk, a «tehetetlen kor puhaságra serényebb» gyermekeinek, hogy nemzeti életünk multjából, költészetéből merítsünk hitet, reményt, vigasztalást! . . .

*

Ha a magyar irók élete folyásán végigtekintünk és sorsukban bizonyos közös vonást keresünk, ezt a közös vonást a küzdelemben, szenvedésben találjuk meg. Nem illatos rózsákkal, de szurós tövisekkel van kirakva az az út, mely őket a halhatatlansághoz vezeti; nem hírnév, szerencse kisérik őket pályájukon, de koldusbot s üres vándortarisznya! *Balassa*, lelke nagy fájdalmában külföldön bolyong s csak azért jön haza, hogy életét áldozza a honért; *Mikes* egyedül hallgatja tenger mormolását s küldi epedő sóhaját Zágon havasai felé; *Csokonai* elpusztul az élettel folytatott küzdelmében; *Kisfaludy Károly* «sötét olajfák illatos hűsében» vágyódik hazája után, mely csaknem éhen veszni hagyja; *Petőfi* elhagyatva, koplalva vándorol a pusztán, mindenki elfordul tőle, csak költői nagyságában vetett hite tartja fenn, midőn büszke ajkain felzug a méltó panasz: «A költő és sorsharag egy anyaméhből született!»

S a külső szenvedések mellett hány titkos nagy tragédia!

Első nagy szerelmi költönk önkezével kénytelen elégetni virágénekeit; *Apáczai* csalódva, ifjan pusztul el; *Zrinyit* mellőzik, elfelejtik; *Vitéz Mihály* hasztalan álmodik a hírnév koszorújáról; *Katona* nem tud érvényesülni s mint Bánk, ő is érzi élete nagy tragikumát, kinek már a halál is csak irgalom lehet! Milyen szomorú s mégis vigasztaló, milyen lesujtó s mégis felemelő tanulságokat rejt magában ez a közös vonás. Szomorú a korra, lesujtó a nemzetre, mely száraz kenyérrel fizeti legnagyobbjait; de vigasztaló az utódokra, kik jóvá teszik az elődök mulasztását s felemelő az örök igazság szempontjából: hisz az eszme nem marad eltemetve; a koporsóból kitör és eget kér; érdemét a jók, nemesek s jövendő századok áldják!

A küzdelmeknek, szenvedéseknek ez a vörös fonala hadd huzódjék végig a magyar irók életrajzának tárgyalásánál! Hadd tanulja meg az ifjúság, hogy boldogság s dicsőség ritkán jutnak ugyanazon embernek osztályrészül, s hogy aki egyiket keresi, az a másikról legtöbbször kénytelen lemondani! De tanulja meg becsülni a szenvedést s ismerje meg minél korábban azt az örök igazságot, hogy a leghatalmasabbak egyuttal nem a legnagyobbak s, s hogy a szellem kincsei, a szív adományai a sors szeszélyétől, a szerencse kedvezésétől mindig függetlenek!

E mellett különös fontossággal bir, hogy rámutassunk arra a szerepre, melyet iróink életében a nő játszott! Sohasem mulaszszuk el az anyai áldó befolyást hangsulyozni! Ismertessük meg nagy költőinknek szüleihez, családjához való viszonyát, mert egy-egy megható családi jelenet elbeszélésének bizonyára több erkölcsi hatása lesz, mint az üres adatok, évszámok egész halmazának. Balassa, amint szomorúságban lévő szüleit vigasztalja; Katona, Arany, amint szülőik kedvéért lemondanak a színészi pálya ábrándjairól; Vörösmarty, Petőfi, amint egyszerű, szegény anyjuk keblére borulnak, fiui szeretetük e megható megnyilatkozásaiban ép olyan nagyok, mint legkiválóbb költői termékeikben.

De a nő, nemcsak mint ápoló, gondozó édes anya jelen meg a férfi életében, hanem mint ideál s mint feleség is Lossonczy Anna, Vajda Julia, Szegedy Róza s Szendrey Julia a legfonto-

sabb szerepet játszák nagy lirikusaink életében! S bizony ritka kesergő szerelem az, mely megtalálja a maga folytasását a boldog szerelemben!

Az ideál után való vágy legtöbbször csak költői ábrándkép marad s a költő, ha erősebb lelkű, egy csalódással lesz gazdagabb; ha pedig érzékenyebb kedély, sohasem nyeri vissza elveszített életörömét! Emlékezzünk mindig kegyelettel nagy költőnk szerelmeiről; az ő példájukon mutassuk be a szív legnemesebb érzésének örök hatalmát, de az ő példájuk szolgáljon intésül már a serdülő leánynak is, hogy nincs veszedelmesebb, nincs nemtelenebb dolog, mintha a nő visszaél, vagy könnyelmű játékot folytat azzal a hatalommal, melyet a férfi lelkére gyakorolni bir. S épen ezért keressük fel azokat az irókat is családi otthonukban, kik boldog békességben élnek egy hű nő oldalán. Szálljon gondolatunk a szalontai jegyző vagy a keleméri pap lakába s ámbár egyik sem ihletett költője lantjára tüzes szerelmi dalt: említsük tisztelettel az Ercsey Julia, Zsoldos Emilia nevét. Ezeknek példája mutatja be a nőt legnemesebb hivatásában, családi élete boldog áldásaként. Oh ne feledjétek el a Jósika Miklós őrzőangyalának Podmaniczky Juliának nevét s az ő küzdelmekben, önfeláldozásban gazdag életében mutassátok meg minden magyar leánynak a nő valódi eszményképét!

Ha egyes iróink életrajzának tárgyalásánál az említett szempontokat fogjuk a műveléstörténetiek s esztétikaiak mellett különösen kiemelni, akkor sikerülni fog az élettelen adatokba lelket önteni s olyan erkölcsi tanulságot nyujtani, mely a serdülő leány fogékony lelkében csak nemes gyümölcsöket teremhet!

Ezek után áttérek fejtegetésem utolsó részére, arra, hogy a költői művek nevelési hatásáról szóljak. Maga az általános tétel nem szorul bizonyításra, hiszen minduntalan halljuk emlegetni, hogy az irodalomnak milyen nemesítő hatása van az ember lelkületére, érzelmeire. Ennek az általános tételnek gyakorlati alkalmazása ütközik csak nehézségekbe, a mennyiben az irodalmi olvasmányok még mindig nem foglalnak el kellő helyet a magyar nőnevelésben! S itt lehetetlen egy kitéréssel nem fordulnom

azokhoz a magyar anyákhoz, kik leányaiknak «magasabb» műveltséget akarva adni, otthon, idegen nevelőnők kezére bizzák gyermekük nyiló, fejlődő lelkületét! Szomorúság, sőt szégyen töltheti el mindnyájunk szívét, ha azt a közönyt látjuk, mellyel magyar családaink nagy része nemzeti irodalmunk iránt viseltetik. Pedig épen itt szorulna az iskola a család támogatására. Itt volna szükség arra, hogy a leányok már hazulról hozzák magukkal legnagyobb iróink szeretetét s részben ismeretét is. Mennyivel sikeresebb lehetne akkor a nemzeti irodalom oktatása! A nők, a családanyák semmivel sem tehetnek nagyobb szolgálatot a magyarság ügyének, semmivel sem vehetnek jobban részt a nemzet küzdelmeiben, mintha gyermekeik lelkében idejekorán felébresztik az irodalom, a költészet szeretetét! Válasszák meg jól azokat az olvasmányokat, melyeket leányaik kezébe adnak, de a választás ne a tulzásba vitt s oktalan prüdéria szempontjából történjék, de oly magasabb esztetikai, erkölcsi, nemzeti szempontból, mely egyedül lehet csak irányadó!

Az idő rövidsége nem engedi, hogy csak vázlatosan is ismertessem a magyar remekirókat s kimutassam azokat a szempontokat, melyeket tárgyalásuknál legfontosabbaknak tartok. Ezért csak a legrövidebben szeretnék a Vörösmarty, Arany, Petőfi, Jókai, Madách költészetében rejlő hatásokról megemlékezni.

Vörösmarty az ifjú Magyarország költője; azé a koré, melyben munkálni, küzdni, hatni vágy minden kebel! Ebből a nemzeti munkából, ebből a nemzeti küzdelemből részt követel a nő számára is a költő; felszólítja, hogy teljesítse szent hivatását: hisz anyára vár egy ujabb nemzedék, még pedig hazafias, magyar anyára! Mily rettenetes átkot zug a nemzeti missziójáról teljesíteni nem akaró uri hölgyre! S viszont, mily idilli képeit festi a némán hervadó szerelemnek, Szép Ilonkában; a boldog, enyelgő ifjúságnak, Ete és Hajna gyönyörű rajzában; a minden ármányon győzedelmeskedő tiszta hűségnek, Csongor és Tündéjében! Mily megható Ida és Omár epizódja, mily fenséges Tihamér és Enikő végzete! Ime mennyi ideális nőalak; kiknek mindegyike élő példa, erkölcsi tanulság!

Nemzeti irodalmunk legmélyebb költője, Arany, a magyar nő örök ideálját ajándékozta nekünk Rozgonyi Piroskában, hiszen annak lelkéből szedte hozzá a vonásokat, kihez nagy szíve oly közel állott s kinek elvesztésén nem tudott addig megnyugodni, míg a hős Toldi szomorú sorsú szerelmesében vissza nem álmodá! Lehetetlen felsorolni Arany költészetének női ideáljait. A büszke királyné, Ildikó; az igazi magyar asszony, Rákócziné; a mosolygós, hős amazon, Rozgonyi Cicelle s ezek mellett a balladák bűnös alakjai, mindmegannyi csupa élet, mindmegannyi csupa igazság!

Petőfi költészetét életének eseményei magyarázzák. Az emberi szív legnemesebb érzelmeinek senki sem adott nála szebb kifejezést. Verseihez nem kell magyarázat; belopóznak azok a szívbe, mint a napsugár. Érzelmei megnemesítik lelkünket, könynyet csalnak szemünkbe, mert dalaiban nemcsak magára, de magunkra ismerünk. Sokat olvassuk, de mégsem eléggé; jól ismerjük, de napról-napra találunk benne új szépségeket. Olyan, mint az emberi szív, mindig ugyanaz, és mégis mindig más! Az a kötet, mely Petőfi költeményeit foglalja magában, a legjobb magyar nőnevelő!

Jókai ragyogó, napsugaras költészete az emberi életet az ifjúság rózsafátylán keresztül, egy nemesen érző nagy lélek ideálizmusával állítja elénk. A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek, legfontosabb művelődési s történelmi korszakainak rajzát az ő mesteri kezének köszönhetjük. A magyar nép őszinte humorát, sírva-vigadását, egész érzelmi világát az ő tipikus alakjaiból tanuljuk megismerni. Épen ezért, serdültebb leányaink kezébe minden aggodalom nélkül, sőt hazafias büszkeséggel adjuk Jókai klasszikus regényeit. Ezekből lássuk el őket utravalóul hazafisággal, idealizmussal, lelkesedéssel, hogy ne álljanak üres szívvel, fásult kedélylyel az élettel szemben.

Az ember tragédiájának nagy szerzője visszavezet oda, honnan kiindultunk. Hiszen az ő Évája a legnemesebb ideál, melyet költő képzelete csak teremthetett. Férfi és nő a maga rendeltetését, a maga földi hivatását nagyszerűbben kifejezve nem talál-

hatja meg sehol sem. Éva alakjának részletes, beható magyarázata egyike nőnevelésünk legszebb feladatainak.

Mily magasztos érzést, megnyugtató tudatot kelt bennünk az Ember tragédiája alapeszméjének az a fenséges ága, hogy az emberiség egyes korszakainak uralkodó eszméi mindig az égből kerülnek hozzánk s hogy a küzdelmeiben folyton csalódó ember még a föld porából is hittel, bizalommal tekinthet alkotójára.

S mily megkapó módon fejezi ki e nagy mű azt az örök igazságot, hogy csak a külső viszonyok változnak, de az emberi érzések, a fenségesnek és gyarlóságnak csodálatos keverékében, mindig ugyanazok maradnak. Csak a neve más annak a rabszolganőnek, ki halálragyótört férjét siratva kiáltja a világ fülébe a nagy igazságot: Milliók egy miatt! Ha magunk köré tekintünk, nem tűnnek-e elénkbe Julia, Izóra, Borbála alakjai? Nem érezzük-e, hogy az Ember tragédiája, mint az emberi élet örök képe, páratlanul áll irodalmunkban? S lehet-e felemelőbb épen a nőre nézve, mint az Éva sorsából levonható, tanulság, hogy alaptermészetében a nő mindig nemes, tiszta s a gyarlóság, mely benne van, csak a koré, mely szülte őt. Mintha csak hallanánk a költő szózatát: Szabaduljatok meg korotok rabbilincseiből! Igyekezzetek tökéletesekké lenni, hogy méltán töltsétek be női hivatástokat! Tanítsuk a magyar lányokat e szózat megértésére, hadd lehessen az ő szívük is az ég szavának visszhangja, hadd lehessenek ők is az égi szeretet földi apostolai!

Mi pedig, kiknek a nőnevelés éltünk hivatása, teljesítsük lelkesedéssel, szeretettel kötelességünket. Mert a lelkesedéssel végzett munkának lehet csak igazi eredménye; a szeretettel teljesített kötelesség teremhet csak áldásos gyümölcsöket!

Budapest. *Dr. Miklós Elemér.*

A NÜRNBERGI ISKOLAEGÉSZSÉGÜGYI KONGRESSZUS.

(Ötödik közlemény.*)

W. Prausnitz orvostanár Gráczból, **Iskoláknak közvetett (szétszórt fényű) megvilágításáról** beszélt, megfelelő Auer-égő modelleket mutatva be az iskolák mesterséges világításához tervrajzok kíséretében a lámpák elhelyezésére vonatkozólag.

Wingen kir. építőtanácsos Bonnból, **Világosságmérések az iskolákban** címen beszélt.

Amint hőmérő van minden osztályban,** úgy kellene lenni minden iskolában a tanárok használatára világosságmérőnek is, az új épületeknek meg legyen meg a photometrikus felvétele, hogy a tanár vagy ez úton vagy a fenti eszközzel mindjárt tudhassa, melyek a legrosszabbul megvilágított helyek s így kikerülhesse egyugyanazon tanulónak tartós megerőltetését a szemhygiene érdekében. Segíteni is lehet Luxferprismákkal vagy technikai módosításokkal is.

Eleinte a világosságmérésre a mértékegység bizonyos fajta faggyúgyertya volt, később a carcellámpa, majd az angol Walratgyertya s manapság a Hefner-Alteneck-féle, tiszta amylacetattal égetett, hiteles mértékül szolgáló lámpa 40 mm-es lángra csavarva adják a világosságmérték egységet, ez a normál-fény. Az a világosság, amit ily lámpa 1 m-nyi távol eső felületre vet, fogalmat ad a világításegységről. Ezt nevezik a szakírásokban «Hefner-fény»nek vagy «Hefner-gyertyá»-nak, vagy röviden csak »Hefner»-nek, vagy «Lux»-nak, vagy ami leggyakoribb «métergyertyá»-nak, noha a gyertyát már nem használják ily egységül.

Be is mutatta ez egységet s azt is, hogy a világosság a távolság négyzetével fogy. Az 1 m-re vetett világosság az egység, ha 2 m-re teszem a kartont, a világosság $^1/_4$ egység, $^1/_2$ m-nél 4 egység. Ha most a kartonon likat vágok s messzebb kartont állítok fel, akkor a két hely világosságát összehasonlíthatom, mert egymás mellé kerültek látásomban. Ez elven alapszik a photometer, mely absorptiós-

* A négy első közlemény a megelőző füzetekben van. *Szerk.*

** Ha van. Mindenesetre nagyon jó volna ezt a rendes iskolaterem-felszerelésben előírni!

üvegek közbeiktatásával 1—1000 egységet (mgy.) is mérhet. Iskolai mérésekre ez azonban nem alkalmas, a physikai laboratoriumokba való.

Az iskolában oly eszköz kell, amely hacsak a határértékeket is mutatja meg, amelyen belül még a világítás elfogadható, de ezt gyorsan megmutassa s kezelhető kis eszköz legyen. Előadó bemutatja saját *világosságvizsgálóját*, mely lámpás szekrénykéből áll, melynek likán át az illető helynek kartonlapra ért világosságát vörös üvegen át látjuk a lámpa világítása mellett s így a lámpát is vele egyformára állíthatjuk be s akkor a skálán leolvashatjuk a világosság fokát. Azután *világosságmérőjét* mutatja be, melynél a lángszabályozás szükségtelen. Ennél a karton forgatható a függőlegesből a vízszintesig s a forgatható szerkezet mutatója mindjárt megmutatja a világosságfok számát. Úgy mint a vér melegét mérő hőmérő csak 36—42-ig mutat, ez eszközöknek is csak az egészséges látásra a szemhygienikusoktól megállapított határértékek közt kell a méreteket megadniok.

A minimumot Cohn 10 egységben állapította meg, de igazán kielégítőnek az 50 egységet tartja. Arthur Hartmann dr. is 10 egységben állapította meg a minimumot. A 10 és 50 között kell mozognia tehát az ily világosságmérőknek. néha az 5 fokozattal is. Cohn szerint az 50-es helyeket kielégítőknek, az 50 és 10 közöttieket közepeseknek s a 10-en alóliakat hasznavehetetlennek kell kijelenteni. Mennél több világosságvizsgálatra van szükségünk az ifjúság, a haza javára.

Leonhard Bier dr., felügyelő Krakóból, A Wingen-féle photometer értékéről beszélt.

A Weber-féle photometerrel s a Wingen-félével végzett azonos helyek méréseiből kimutatta, hogy ezek igen ritkán egyezvén, a Wingen-féle megbízhatatlan, minek okát a benne alkalmazott láng lobogásában látja.

M. Sakuta, moszkvai mérnök, Az iskolák szellőzéséről Timochovics-féle légelosztó szűrőkkel, beszélt.

Minden iskolát el kell látni friss jó levegővel s a felhasználtat el kell távolítani. A szellőzés folytonos, szakadatlan legyen az iskolaidő alatt. Ennek a követelménynek tesznek eleget a Timochovich-féle légelosztó szűrők, melyeken át a külső levegő porától megfosztva jön a terembe.

Ernst Angerer dr., weilhemi kerületi orvos, A falusi iskolaházról beszélt.

A tervet illetőleg különösen vigyázni kell a tanulók közlekedésének a tanító lakásától való teljes elkülönítésére, továbbá külön helyiség legyen az oly gyermekek déli tartózkodására, akik lakóhelyük távolsága miatt haza nem mehetnek délre. Alkalmas berendezések legyenek a termek fűtésére, szellőzésére. Tisztaság dolgában a falusi iskolához vezető járók 100 méternyire szabálytalan kődarabokkal legyenek kirakva, hogy a gyermekek e darabon cipőikről a sarat lejárják s újat fel ne szedjenek. A bejárónál ugyane célból és

pedig úgy, hogy ki ne lehessen kerülni, széles ledörzsölő rács legyen, alatta mélyedéssel, ahonnan a piszok könnyen eltávolítható. Az iskolaközség költségén nemezcipőket kell rendelni s a fiúk az iskolaterembe lépés előtt a piszkos, esetleg nedves, havas, sáros cipőket ezekkel cserélik fel. Így van néhány bajorországi iskolában. 1903 december 3-án a kormány ajánlotta fel a községeknek. Egészség dolgában is jó a száraz lábbeli, tisztaság dolgában ez eljárás pompás s végre oly csodás csendet hoz létre a teremben, ami a tanító beszélő szervére van olyan jó hatással. A tölgyfadarabokból kirakott pallózatot *minden nap* nedves ronggyal kell tisztítani. Ily eljárás mellett porkötő olajok használata felesleges. Ez iskolákat hivatalos orvosi felügyelet alá kell helyezni. Antiszeptikus folyadék és kötőszer legyen kéznél az iskolában. Tanúlják meg a fiúk, mily gonddal kell bánni a legkisebb sérüléssel, s az ilyesmi átmenetül szolgálhat a hirtelen balesetekben való első segélynyujtás tanítására.

H. Recknagel, müncheni mérnök ugyanarról beszélt inkább magának az építkezésnek technikai oldalát világítva meg a falusi iskoláknál. *Fr. Pelikan* dr., kerületi orvos a csehországi Schlauból Az osztrák falusi iskolaház legfőbb hygienikus hiányairól szólt. Nem került ugyan felolvasásra, de a kongresszusi jelentésbe felvétetett *E. Semerad* dr., a csehországi Jungbunzlau város orvosának előadása Annak szükségéről, hogy az iskolát mindennap alaposan tisztogassák.

Kiindulva abból, hogy az ifjuság erősítése újabb, erősebb emberi nemzedék létrehozását jelenti, az iskola naponkint való tisztogatását kívánja. Csak így vethetünk gátat a tuberkolózis infekcióknak. A hőmérőn kívül *hygrometer* is legyen a termekben, ami a levegő páratartalmát mutatja, mert mennél több az iskolateremben a vízpára, annál több kilehelt szénsav és más káros gáz gyülemlett fel benne. A pallózat kemény fából legyen. Papiron elrendelik a naponkint való tisztogatást, ám a valóságban legfölebb kétszer hetenkint takarítnak csukott ablakoknál s legfölebb háromszor az évben súrolnak és szellőznek rosszúl. Az ily tisztátlan iskola pedig — szerinte — rettenetes ősforrása a tuberkulózisnak és az összes többi fertőző bajoknak. Amely gyermekek csecsemőkorukban — Behring elmélete szerint — a tuberkulozisos fertőzést kikerülték, a piszkos iskolában bizton fertőződnek. Maga az iskola terjeszti a tuberkulózist. Ha pedig az állam elrendeli, hogy a gyermekek ifjúságuk nagy részét az iskolában töltsék, akkor gondoskodni is kell, hogy ezeknek egészségét az iskola ne veszélyeztesse. A tüdővésznek legjobb therapiája a prophilaxia. Legyen az iskola tiszta, ne piszkos! Tisztogassák naponta, mint a magánlakásokat. A mai, hetenkint kétszer való takarítás csak felkavarja a port, nem távolítja el. Amit megtakarítunk a tisztogatást végző személyzeten, keservesen fizeti meg a nemzet annyi fiatal élettel. Már pedig a legdrágább anyag az emberanyag, amint néhai Rudolf trónörökös mondotta. A pallót be lehet vonni a dustless-olajjal. A linoleum jó,

de drága. Tartósabb és kitünő anyag a xylolith. Hulladékokat ne dobjanak szét a fiúk, dobják az ilyesmit az errevaló kosárba, amely minden nap kiürítenek, Cipőiket az iskolába lépéskor tisztítsák meg. Tisztán tartsák testüket, ruháikat, könyveiket. A tüdővészes gyermek az iskolából eltávolítandó, a tüdővészes tanárt a tanítás alól fel kell menteni mindaddig, míg baja fertőző természetű, fizetése meghagyásával. Egy nekrológ egy tüdővészben elhalt tanárról úgy emlékezett meg, hogy utolsó leheletéig az iskolában működött. Előadó szerint magának is, a rábízott iskolának is sokat ártott ezzel.

G. Hergel dr. phil., aussigi gimnaziumi igazgató A túlterhelés, panasz a modern társadalmi, családi és iskolaviszonyok világításában címen beszélt.

A középiskolákban az ifjuság túlterhelése tényleg egyáltalán nincs meg olyan nagy fokban, mint ahogy állítják. A tényleges túlterhelés miatt pedig sokkal kevésbbé okolható az iskola, mint a többi nevelő tényezők, a család és az élet. Ebben minden bizonnyal előadó nagyon fején találta a szeget. A jelen viszonyok szükséges javítását elérhetjük az egész iskolaügyet alaposan megváltoztató reformokkal, a család sokkal nagyobb arányú közeledésével és csatlakozásával az iskola törekvéseihez és újításaihoz, az orvos jóakaró tanácsainak a család részéről szeretettel és kellő értelemmel való fogadása által és a nyilvánosságnak az iskola és az orvosok útján való olyatén befolyásolásával, hogy a táplálkozás és életmód terén észszerű alapelveket kövessen.

Th. Altschul dr., prágai egészségügyi tanácsos A kisérletek értéke tanulóvizsgálatoknál címen arról beszélt, hogy az iskolahygiene, mint természettudomány nem nélkülözheti a kisérletet.

Az eddigi ilyen iskolai kisérletek, főleg a tanulóknak a tanítás alatt történt kifáradására, a túlterhelésre vonatkozók és pedig úgy a psychologiaiak (számítás, feladatok, tollbamondások és az Ebbinghamféle kombinaciósmódszer), mint a physiologiaiak (fáradtság-mérések az ergographfal, az æsthesiometerrel), nem kifogástalanok és éppen nem szolgálhatnak a fáradtság pontos mértékéül. Nem lehet belőlük a tanítás gyakorlatára vonatkozólag végérvényes következtetéseket vonni. Azért nem feleslegesek és értéktelenek e kisérletek, a gyermekpsychologiára nézve, a figyelmet, gyakorlást, érdeklődést illetőleg igen érdekesek, csak mint a fáradtság mértéke nem szerepelhetnek.

Az eddigi fáradtság-mérések sarkalatos hibája abban rejlik, hogy semmiképen sem tükröztetnek vissza természetes iskolai viszonyokat, hanem fáradtság-mutatványokat tüntetnek fel, melyeknél a hibaszám még más forrásból is fakadhat, mint érdeklődés-hiányából, idegességből, sugallásból. Az ily iskolai kisérletek csak akkor vezethetnének helyes eredményekre, ha a rendes iskolai tanításhoz kapcsolódnának és ha a tanulóknak semmi tudomásuk sem volna arról, hogy kisérlet tárgyai. A kisérletezőnek is minden előreszőtt véleménytől óvakodnia kell, hogy ne legyenek e kisérletek, mint *Schuyten* állítja, csak önkéntelen kifejeződései a vizsgáló véleményeinek.

Így csak a rendes iskolai feladatok szolgálhatnak alapul a ta-

nulók értelmi munkabirásának mérésére. A tétel relativ nehéz volta, a feladatot megelőző iskolai órák minősége és mennyisége is figyelembe veendő. Ily kisérleteket hosszú időn át sokszor kell egyugyanazon egyénnel végezni különféle külső körülmények közt. Egyes kisérletek (egy-egy tanulók) különféle helyeken ismételve, sokkal megbízhatóbbak, mint az eddigi tömegkisérletek. Ajánlatos tehát orvosokból és az iskola embereiből alakított, lehetőleg nemzetközi bizottságot azzal a feladattal megbízni, hogy az iskolafeladatokból nyerendő eredmények feldolgozására egy sémát dolgozzon ki, amely azután alapul szolgálhat a kollektiv kutatásnak.

Th. Vannod dr. Bernből Az æsthesiometeres módszer az értelmi fáradtság mérésére címen a Griesbach-féle módszerről, az értelmi fáradtság æsthesiometerrel való vizsgálatáról szólt.

Érdekes ugyanis tudnunk, hogy az értelmi fáradtság a bőrérzésbeli felfogás csökkenésével jár, ami pontosan megfigyelhető az æsthesiometerrel. Tekintetbe kell vennünk azonban bizonyos tényezőket, amelyek már maguk módosítólag hatnak, igy a környező hőmérséklet, az egészségi állapot, idegesség, ideggyengeség, elégtelen álomból származó fáradtság, az illető egyén különös képessége bizonyos tanítás-szak iránt. A leányok kevesebb fáradtságot mutatnak, mint a fiúk. A mennyiségtan és a modern nyelvek fárasztják ki — úgy látszik — legjobban a leányokat. A kézimunkaórák az üdülés, a pihenés órái számukra. A torna, ha a pihentető órák közé vesszük, akkor úgy is kell beosztanunk és nem szabad nagy testi erőfeszítést kivánni a növendékektől, mert különben ez is fáradtságot eredményez. Az æsthesiometeres módszert még tanulmányozni kell s ki kell épiteni s kivánatos volna, hogy e kisérleteket általánosítnák s hogy a különféle középpontokban orvosok és tanárok egyidőben végeznének érzésméréseket az æsthesiometerrel az iskolákban, hogy a megfigyeléseknek oly tömegével rendelkezhetnénk, ami alkalmat adna arra, hogy a módszer értékéről határozott véleményt alkotnánk.

Szakaki Jaszuszaburo orvostanár a tokiói egyetemről, a csász. japáni közoktatásügyi miniszterium iskolaegészségügyi osztályának felügyelője Négy tokioi japán iskolában végzett fáradtságmérések eredményeit ismertette.

A kormány részéről bizatott meg ily mérésekkel. A Griesbach-féle módszert alkalmazta, mert ezzel rövid idő alatt, a tanításórák megrövidítése nélkül, a közökben megmérhették a tanulókat. A gazdag statisztikai anyagot bő szakirodalmi tájékozottsága alapján, sok körültekintéssel dolgozta fel táblázatokban, graphikonokban. A physiologiai normalist (*die physiologische Normale*), azaz a tanítás előtti æsthesiometer-adatot a leányelemiiskolában 11·6 mm.-nek, a fiúelemiiskolában 12·3 mm.-nek találta átlagban. A bankárok gyermekeinél magasabb physiologiai normálist talált, a kisebb kereskedők s tisztviselők gyermekeinél kisebbet. 1500 m.-nyi út üdítőleg hat a gyermekekre, a közelebb lakókon még reggeli tompultság tapasztalható.

1500 m.-nél hosszabb út fárasztólag hat. A tanulóknak lehetőleg sokáig kell aludniok. A 9—11 éves leányoknak legalább 9 órát kell aludniok, a 8 éveseknek még egy órával többet évi átlagban. A fiúknak még egy félórával tovább kell aludniok, egyáltalán a fiúknak nagyon óvakodniok kell a testi megerőltetéstől. Ha az órában nehéz tárgyat tanítottak, a görbe feljebb száll, mint a könnyű tárgynál. Az egyórás ebédszünet többé-kevésbé üdítőleg hat. Mindkét elemiiskolában a délutáni óra majdnem annyira fáraszt, mint két délelőtti óra. Az ifjú korban a délutáni óra majdnem $^3/_4$-ére megy a délelőtti négy óra fáradáskülömbözetének. Az elemi iskolákban a számolásnál, olvasásnál és tollbamondásnál kapjuk a legnagyobb fáradtságértékeket, a rajz úgyszólván 0, a fizika üdítőleg hat s a természetrajz is így hatna, ha délelőtt tanítanák. A felső leányiskolában a földrajzi vizsgálat kétszer olyan erősen hat, mint a legnehezebb közönséges tanításóra, azután jön a számolás és a japán irodalom, mint a legnehezebb tanításszakok, az ének, rajz ellenben majdnem 0, varrás és írás üdítőleg hat. A gimnáziumban a történelem, mint délutáni óra igen fárasztó, délelőtt nem volna ennyire. A fizika a legfárasztóbb. Azután jön a mennyiségtan, geometria, algebra és torna. Természetrajz és japán irodalom 0. Ének és ó-japán üdítőleg hat.

H. Adsersen dr., kopenhágai iskolaorvos Egy æsthesiometeres vizsgálat című értekezésében, melyet *A. Hertel* tanár adott elő, arról szólt, hogy a fáradtság-mérések bizonyos időn belül határozott ingadozásokat mutatnak, mindenekelőtt ezekkel kell tisztába jönnünk, hogy e tényezőket azután a rendes fáradtságmérésekből kiküszöbölhessük.

Így *Schuyten* kisérletei a naptári évre vonatkozólag érdekes adalékokkal szolgáltak. A psychologiai folyamatok szerint érdekes ingadozásokat mutatott ki *Schulze* s érdekesek e tekintetben *Teljatnik* vizsgálatai is. *Adsersen* mérései már most a nap folyamán végbemenő változásokra vonatkoznak. A *Sieveking*-féle æsthesiometerrel végezte ezeket és sikerült kimutatnia, hogy a bőrérzékenység fokozódása lépést tart a test hőmérsékletének fokozódásával, az esti órákban legnagyobb, azután esik. A sok feltünően összevágó mérés görbéiből jutott ez eredményre megfelelő graphikonok útján. A bőrérzékenység ingadozásai tehát nem a munka befolyásától függnek, hanem a nap folyamán végbemenő physiologiai folyamatoktól. Az iskolásfiú testmagasságának a nap folyamán végbemenő rendes változásai a testhőmérséklet változásaival fordított arányban állnak, de az érző körök nagyságával egyenesben. Csak ha a psychikus és testi energiának a nap folyamán végbemenő normális váltakozását ismerni fogjuk, csak akkor lehet valami biztosat megállapítanunk kisérleti úton a gyermekek iskolai munkájának fárasztó befolyására vonatkozólag. Mint mindenütt, itt is a physiologia adja az alapot a pathologia megértéséhez.

Adsersen ez eredményei méltán lepték meg a hallgatókat. *Griesbach* külön hangsúlyozta a vitában, hogy csak exact-tudo-

mányos kisérletek szolgáltathatják a jövő pædagogiájának alapját. *Kotelmann* szerint a Griesbach-féle módszert helyesebben Weber-féle módszernek kell nevezni. Griesbach csak ezt alkalmazta s az értelmi működéssel való kapcsolatbahozatala mindeddig nem bizonyult be valónak. A bőrérzékenységre szerinte befolyással lehet a levegő szénsavtartalma, a testi s a külső hőmérséklet stb. *Altschul* megújítja indítványát, hogy orvosokból s az iskola embereiből álló lehetőleg nemzetközi bizottság bizassék meg az iskolai feladatokból nyerhető eredmények feldolgozására való séma tervezésével, ami a kollektiv kutatásnak alapjául szolgálhat. A kongresszus egyhangúan elfogadja.

A. W. Lay dr. fil., karlsruhei képzőbeli tanár Kisérleti didaktika felépítésének és pædagogiai tanszékek s pædologiai laboratoriumok felállításának szükségéről beszélt.

A kisérleti kutatásmódszert az iskolai oktatásnak természetszerű tehát hygienikus átalakítására is alkalmaznunk kell. E végből kivánja a fent jelzett dolgok állami megvalósítását. A didaktika egész területére is alkalmazandó kisérleti módszer, amint ez külön könyvében kifejtette,* s ezért kivánja a fenti intézmények állami szervezésével ebben az államtól e döntő fontosságú lépést.

Javaslatát, mely szerint mondja ki a kongresszus, hogy az állam feladatának tekinti pædagogiai tanszékeknek s ezzel kapcsolatos szeminariumi gyakorló iskoláknak és pædologiai laboratoriumoknak kellő számban való felállítását, elfogadták.

Peter Johannes Thiel elberfeldi tanító Az erdei iskola a szabad természetben, pædagogiai szükség és lehetőség címen arról beszélt, mennyire szükséges volna a mai négy-fal-közti iskola helyett az erdei iskola.

A test fejlődésére nézve a padokban való merev ülés a szénsavas iskolalevegőben nagyon káros az emésztésre, az anyagcserére, a csont- és izomrendszer felépülésére, a szívre, tüdőre, májra, vesékre, az idegek s az agyvelő táplálására, az érzékek élességére. A kedélyápolásra nézve a szobai oktatás nagy akadályokkal jár, a merev iskolai fegyelem elnyomja a kedélyt, a tanítástermek pusztasága, sivársága kiöli a szépérzéket, a szobához való állandó hozzászokás elszoktat isten szabad világának áldásaitól. Az értelem ápolására a szobai oktatás felette szemlélettelen, elmét nem mozdító és nyomasztó. A természettudomány és a földrajz csak a szabad természetben találják a

* *A. W. Lay: Experimentelle Didaktik.* Wiesbaden, Nemnich, 1903.

kellő szemléletet. A vallás, a történelem ép úgy, mint Krisztusnál, nagyobb hatású a szabadban. A német és az idegen nyelvekre a szabadban megvan a beszélni tanulásra, az élő közlésre az alkalom. A rajzolásnak, mintázásnak a szabadban van anyaga. Az énekre, tornára több dolog serkent odakünn. Azután az erdei iskola lehetőségéről beszélt, ma is áttehetjük a szabadba az oktatást, jó idő esetén minden tanítástárgyat kint adhatnak elő, kivéve a tisztán technikaiakat. Írás, számolás, olvasás, rajzolás is végezhető a szabadban, ha kellő ülőhelyekről gondoskodnak. Az eső ellen oktató-csarnokok építésével védekezhetnénk. Télire jól fűthető, fényben és levegőben gazdag iskolabarakkok kellenének a mai négyemeletes iskolakaszárnyák helyébe a város környékének erdeiben. A nagy városokban az iskola kezdetére és végére a városi vasutaknál külön tanuló-kocsik járatandók. A szabad erdei iskola az egyesre nézve, a községre nézve, az államra nézve, a birodalomra nézve, az egész népre nézve és az emberiségre nézve szelidíteni fogja s meg fogja nemesíteni a létért való nyers küzdelmet. A szabad erdei iskola szervezését kezdjük kisérletszerűen a testi nyomorékok számára való segítő iskolák szervezésével.

A vitában *Altschul* az egészet egyoldalú túlzásnak tartotta, amitől óvakodnunk kell. *Becher*, berlini orvos, az erdei iskola eszméjét már megvalósítva látja a berlini Vörös Kereszt *gyermeküdülő helyein*. *Drbohlov* tifliszi gimnáziumi igazgató, valóságos császári államtanácsos szintén nem ért egyet Altschullal, *Falusi nevelőintézetek* című előadásában rámutatott, mily veszélyekkel jár iskola után a fiukat az utcán játszani hagyni. A Kaukázusban a Becher-említette gyermeküdülő-helyekhez hasonlók a már régóta meglevő *szüneti telepek*. Nyáron az internatus tagjaival maga is falura megy, ami pompásan hat a tanulók egészségére. Hasonló Czinamgevarof *földmíves iskolája* Tiflisz közelében. Egy alkalommal, mikor ott volt, Czinamgevarof árnyas fa alatt tanítványaival mathematikai órát tartott. Valóságos zene volt, — tette hozzá, célozva az előtte szóló felfogására, hogy ez csak a jövő zenéje.

E. Troelltsch, nürnbergi tanító Az alapvető számolás szemléltetése 1—100 a nürnbergi számoló deszkán és egyszeregy-táblán címen e számolás-szemléltető eszközöket ismertette, melyek nem számképek, hanem térbeli képek szemléletével hatnak. Így pl. 2 helyett ⁚, 3 helyett ⁘ vagy •⁚, négy helyett ⁞ szerepelnek a táblákon. A térbeli képekkel nyerjük, szerezzük meg így a számképzeteket. A 9 például mindig ⁞⁚ •, a 40

Így gyakorolhatók be e térbeli képekkel az összes alapműveletek.

S. Neuberger dr., szemorvos A minimális követelmények az iskolakönyvek nyomdai kiállításánál címen arról szólt, hogy okvetlenül szükséges, hogy amint az iskolakönyveket pædagogiai tekintetben is vizsgálat alá veszik, a nyomdai kiállítás dolgában is megvizsgálják.

A minimális követelmények e tekintetben Cohn szerint, hogy négyszögcentiméternyi területen csak két sor nyomás legyen, a sormagasság legkevesebb 1·5 mm. legyen, olvasókönyveknél kezdetben 4 mm. a betűk, számolókönyveknél a számok magassága. A sor hossza 90, legfölebb 100 mm. legyen. A papir fehér legyen, egyenletes-vastag, legfölebb 0·073 mm. vékony, lehetőleg kevés beleelegyített faanyaggal, simított legyen árnyéklat nélkül, gondosan szárított és fénytelen. A nyomdafesték erős tintafekete legyen. Az a kifogás, hogy ekkor a könyvek nagyon drágák lesznek, nem állja meg a sarat. A könyvek is rövidíthetők egyrészt, másrészt pedig némi áremelést megérdemel a szemnek kimélete.

P. M. Noikov dr. fil., szófiai tanár A passziv tanításmódszerekről iskolaegészségügyi szempontból címen arról az érdekes psychologiai különbségről szólt, ami a tanulás aktiv, igazán természetes és passziv, iskolaegészségügyi szempontból is kárhoztatandó módja közt található.

Az aktiv módnál előző tudatállapotaink útját egyengetik, segítik a bekövetkező psychologiai benyomásnak s így segítik is ennek elsajátítását. A tanulóifjuság nagy része azonban a tanításanyagot mint valami kikerülhetetlen rosszat csak a szükségnek engedve fogadja be. Az ily eljárás passziv voltával nemcsak megnehezíti az anyag elsajátítását, hanem egészségügyi szempontból is csak psychologiai megterhelés. E tekintetben előadó kisérleteket is végzett a tanulókkal szabadon és nem szabadon választott tételek kidolgozásával s ajánlotta is a hallgatóknak a kérdés további kisérleti kutatását, ami mindenesetre igen érdekes.

A *C)* csoportban *E. Fischer* rixdorfi muzeumőr Tanítóeszközök az egészségtani oktatáshoz az iskolában címen részletesen szólott az egészségtan tanításához szükséges szemléltető eszközökről.

Ezek természetes preparatumok és pedig emberi csontváz, szétszedhető koponya, csontmetszetek gyüjteménye, aprólátóbeli preparatumok aprólátóval, azután mesterséges preparatumok és pedig szét-

szedhető szemminta, orrminta, kézminta, gégeminta, szívminta, gége- és nyakmetszetminta, törzstorso, azután képek, anatomiai fali kép, táplálószerek táblázata, képek az első segélynyujtásról hirtelen balesetkor s végre kötőszer-szekrény. Mindezek elhelyezésére külön *egészségtani szertár* kell. Az első segélynyujtásról való képeket, úgyszintén a *festészetnek és szobrászatnak az embert erejében, szépségében feltüntető remekeit* a folyosókon és termekben használhatjuk faldísznek. Nagyobb városokban az iskolaegészségügy előmozdítására *iskolaegészségügyi muzeum* szervezhető. Törekedni kell egyáltalán az iskola, a család, az orvos és a hatóságok együttes közreműködésére. *Országos Iskolaegészségügyi Muzeum* szervezését sürgető szükségnek és elmulaszthatatlan kötelességüknek tekintsék az egyes államok.* Előadását általános helyesléssel fogadták.

Gatzmann dr., berlini beszédzavarok orvosa A hangképzés és beszéd hygienéjének jelentősége a tanárra és tanulóra nézve cimen tartott előadást.

A tanulóknak szükséges ez, mert még fejleszthetik e szervüket, a tanároknak meg érdekükben van, hogy e szervüket oly épségben őrizzék meg, mint pályájuk kezdetén volt. A lélegzés, hangképzés és a tagoló beszéd három főizomcsoportjának együttes közreműködéséről van itt szó. A beszélő lélegzés gyors belégzést követel a nyitott szájon, holott különben az orron át lélegzünk, ép ezért csak tiszta, jó hőmérsékletű levegőben beszéljünk. Ha nincsenek meg e feltételek, akkor inkább hallgassunk. A hangképző izomzatnak a belégzésnél mennél több helyet kell adni a betoduló légáramnak, ép azért úgyszólván zajtalan legyen. A kilégzés lehető lassan és állandóan történjék. A hangképzésnek nem szabad tevékenységében túlszárnyalnia a másik izomkészüléket, azért nem szabad hosszabb időn át egymásután túlhangosan beszélni. A tagoló beszéd izmainak munkája járul még hozzá, ami nem lehet elég éles és pontos. E követelmények ellen gyakran vétenek az iskolákban. Különösen a hangképzés izmait erőltetik meg tanuló és tanár egyaránt, de a lélegzésre és beszédtagolásra nem ügyelnek kellően. Az első hygienikus ismeretek e tekintetben az első olvasás- és énektanításnál adhatók, így a beszédhez lassú legyen a kilégzés, ritka és zajtalan a belégzés, a hangot ne erőltessük meg, inkább a tiszta, pontos kiejtésre fordítsuk figyelmünket, az ilyen még suttogó beszédet is jól megérthetni az egész iskolateremben. A tanárok adhatnak minderre jó példát, csakhogy ép ők hajlandók túlozni a hanggal. A tanítókat, tanárokat már a képzőkben kell ép ezért a megfelelő oktatásban részesíteni a beszélő műszer szerkezete használatát illetőleg s ép úgy a beszélő szervnek tanulóknál és tanároknál való helyes egészségügyi ápolását illetőleg is.

Az előadónak külön köszönetet mondott Tluchorné Bécsből s kivánatosnak mondotta az előadottaknak külön füzetben való

* Ismét oly életrevaló javaslat, mely nálunk is megvalósítandó: *Országos Magyar Iskolaegészségügyi Muzeum.*

közlését, mire Gutzmann dr. felemlítette, hogy tiz éve tett közzé hasonló füzetet.*

Cervera Barat dr. Valenciából, Spanyolországból Az öröm és az egészség az iskolában címmel küldte be értekezését.

Azt fejtegeti, hogy minden szervezetnek fő jellemvonása az érzékenység. Ennek túlságos igénybe vétele mindig zavarokhoz, fájdalmas érzésekhez vezet. A rendes érzéseket nem érezzük, túlságukban fájdalmasan érezzük, akár az izmok fáradtságát, vagy a túlterhelt gyomor állapotát. A túlzott működéssel a szövet is elváltozik s végre pusztul. A gyermek még főleg medullaris lény. Határozatlan jóleső érzés csatlakozik a szervezet ama egyensúlyállapotához, amit egészségnek nevezünk. Ahogy így az egészséggel kapcsolatos az öröm, a betegséggel kapcsolatos a szomorúság. Bouillier is így határozta meg, hogy akkor mutatkozik öröm, vidámság, mikor a szervezet a természet törvényei szerint működik s mikor ezektől eltérünk, tűnik fel a szomorúság. Míg szervezete egyensúlyt tud tartani a benyomásokkal, örömmel fogadja be ezeket. Ha nincs meg az egyensúly a sok izgatás és a szervezet ereje közt, akkor küzdelem keletkezik, melyet kimerülés és fájdalom követ. Az az öröm tehát, amit a gyermek tanusít az iskolában, biztos criteriuma a pædagogiai módszerek kitünő voltának, csalhatatlan próbaköve. Már pedig az egészség a fő, ez a nevelés munkájának szilárd alapja. Elismerjük, hogy iskoláinkban egy rakás beteges, neurasthenikus, gyöngeidegzetű tanuló van a kellő testgyakorlás és a jó levegő hiánya folytán. Az iskolai életet nem lehet felforgatni, hanem törekedni kell, iparkodni kell e gyöngéket erősekké tenni. Mint Berthelot mondta, fejlesztve a testi nevelést tehetjük oly erősekké a gyermekeket, hogy az értelmi erőfeszítéseknek is ellentállanak. Így ajánlja az iskolai kirándulásokat, a mozgást, a játékokat a szabadban, a gyermekkerteket, a Természet szemléletét és tanulmányozását, mely életre hív, dolgok tanulását, kézi ügyesség elsajátítását, éneket, úszást, tornát, a szabad természetbeli életet, a világosságot és örömet árasztó napsugarat. Ezek egyensúlyba hozzák, egészségessé teszik a gyermek elméjét, erősítvén testét. Kárhoztatni tehát az örömet az iskolában, mint némely tanárok teszik, erkölcsbe ütközőnek tartván, teljes nemismerése a gyermekpsychologiának.** Erős munkát kivánni az agytól s amellett merev nyugalmat, ellenkezik a természet törvényeivel s gyönge, beteges, szomorú embereket nevel. Az egészség legyen az egész nevelés kiinduló pontja. Ez az értelmi és erkölcsi egyensúly alapja. Az öröm az egészség jele és pompás segítsége így a tanításnak. Ezt hirdessük s űzzük el, ahogy Gréard követeli, az unalmat az iskolából. A testi büntetések is, amelyeket ama

* *Gutzmann* dr.: *Des Kindes Sprache und Sprachfehler*. Leipzig, I. Weber, 1894.

** Ezt vallottuk mi is. A tanár maga is legyen vidám, törekedjék vidám lenni. Az iskolaterem vagy a tornaterem oly hely, ahova ha a tanár belép, az élet bármily gondját, kellemetlenségét, bosszuságát kint kell hagynia. Ezt a tanítás psychologiája követeli meg.

szervezeti okoknak nemismerése tartott fenn, amelyek a gyermek psychologiáját megváltoztatják, észszerűtlenek és ellenkeznek a gyermek rendes fejlődésével.

A *D)* csoportban *Fr. Zollinger* a kantoni oktatásügy titkára Zürichből Az ifjuság testi nevelése Svájcban cimen részletes ismertetést adott. Ott is az a jelszó: egészséges ifjuság! Utána *Jaro Pawel* tanár St.-Pöltenből (Bécs mellett) Az ifjuság testi nevelése Ausztriában címen szintén ismertetést adott. *Fr. Glauning* dr. fil., tanár, nürnbergi iskolatanácsos A játéktér használata Nürnbergben címen helyi ismertetést adott. *Fr. Bucar* dr., zágrábi tanár A testi nevelésről Horvátországban és Szlavoniában szólt. Délután pedig a kiállításban *M. Guttmann* bécsi tornatanító részletes nagy terven megmagyarázta a krakói Jordán-park keletkezését és az ottani torna- és ifjusági játék-forgalmat. Beküldött előadások gyanánt ezeket közölte még utólag a Jelentés: *H. Wickenhagen* tanárnak (Berlin-Friedenauból) Az ifjuság testi nevelése Németországban című ismertetését, továbbá *A. Martinez Vargas* dr.-nak, a gyermekbetegségek barcelonai tanárának értekezését A játékok-ról, melyben nagyon hangoztatja ezek szükségét, nevelő hatását s végre *C. Savas* dr. egészségtantanár, *Georgantas* tanár és *Kallios* dr. mérnök Jelentés az iskolaegészségügyről Görögországban című athéni ismertetését.

Az *E)* csoportban *Jessen* dr. magántanár és *Dominicus* adjunctus tartottak előadást Városi iskolai fogklinikák szervezése korunk nemzetközi néphygienikus követelménye címen.

A fogak szuvasodása az összes népbetegségek közt a legelterjedtebb, mint az iskolás gyermekeken és katonákon végzett statisztikai vizsgálatok bizonyítják. A gyermekek testi és értelmi fejlődését is csorbítja ez, az általános népegészséget megrontja. E ferde állapotok megszüntetése csakis úgy az iskolába, mint a hadseregbe fogorvosoknak behozatalával lehetséges. Minden országban a városi hatóságoknak városi iskolai fogklinikákat kell tehát szervezniök.* A költség a belőlük származó haszonhoz képest igen kevés.

Jessen dr. Strassburgból ily irányú előadásában először arról beszélt, mily ritka a mai iskolás gyermekek közt az egészséges fogazat. 1902 okt. 15-én nyitották meg Strassburgban az első városi iskolai

* Ez is nálunk is okvetetlenül megvalósítandó eszme s követendő példa. Első sorban a fővárosban.

fogklinikát Németországban. Az első évben mindjárt 4000 gyermek vizsgálatát dolgozták fel statisztikailag, a szuvasodás %-a 31·26. 2000 leánynál 31·97%, 2000 fiúnál 30·55%, vagyis az összes fogak egyharmada beteg volt. A 7—13 éves leányoknál a szuvasodás gyakorisága nagyobb, mint a fiúknál. E 4000 gyermek közül csak 104-nek volt ép fogazata, 2000 leány közül 42-nek azaz 2·1%-nak, 2000 fiú közül 62-nak, azaz 3·1%-nak. Eszerint az összes gyermekek 97·5%-ának betegek voltak a fogai! Orvosi kezelésben csak 105, azaz 2·62% részesült. Kiviláglott a statisztikából az is, hogy a fiúk jobban értenek hozzá, hogy a fogat tömetni kell. 105 iskolás gyermeknél 276 tömés volt, azaz 0·3% és pedig 96, azaz 0.2% a leányoknál és 180, azaz 0·4% a fiúknál. A statisztika kimutatta, hogy a száj tisztántartását módnélkül elhanyagolják. Csak 17·5%-nál volt meg a száj rendes gondozása. A leányoknál, akik külsejükre többet adnak, mint a fiúk, 20·15%-nál. A többi 82·5%-nak néha ijesztő képet nyujtott a szájürege. Az ínyhús vörös volt és duzzadt, legcsekélyebb érintésre vérzett, ragadós ülepedék vonta be a fogakat, amelyeket a fogkőlerakodás részben bekérgezett, erősen bűzös lehelet. Hogy a tanulók növendékeikre ez irányban is jótékonyan nevelőleg hathatnak, azt ép az a körülmény bizonyította, hogy egyes osztályokban átlag kitünő szájápolást lehetett megállapítani. Az iskola jobban hathat ez irányban, mint a család, mert a gyermekek otthon jobban magukra vannak hagyva, a szülőknek idejük sincs, de maguk sem értenek a fogápoláshoz. Beteg fogakból származó gennyesedés folytán 321 fistulát figyeltek meg, leányoknál 153-at a tejfogaknál, 21-et a maradandóaknál, a fiúknál 126-ot és 21-et. 70%-nál mutatták ki a nyaklympha mirigyek duzzadását. Szomorú és fontos eredmények, de így van más városban, így van külföldön is, így van a katonaságnál is. Strassburgban Loos dr. törzsorvos 1000 katonán 9617 beteg fogat talált.* Angliában Cunningham 100 regrután 96% hibás fogazatot talált, fejenkint 7·45% szuvasodott foggal. Nem is lehet másképp, hisz katonáink is elemibe járó iskolásfiúk voltak. *A fogak szuvasodása tehát az összes népbetegségek közt a legelterjedtebb.*

Okai? — célszerűtlen táplálkozás, hiányos ápolása a fogaknak. A művelt ember nem használja úgy fogait, ahogy a természet rendelte. Az állkapocs kicsi lett, a fogaknak nincs kellők helyük. A szűk fogsorban könnyen és korán megbetegednek. Vékonyarcúaknak sokkal rosszabb a fogazatuk, mint a szélesarcúaké, akiknek nagy álkapcsa elegendő helyet ad a fogsornak. Sokat tesz aztán az öröklés. A mészhiány a táplálkozásban és vízben igen rossz hatással van. Egy rakás ok működik tehát közre, amelyek a fogakat kevésbbé ellentállókká teszik. Az ételmaradékok már most szétbomlanak a száj nedves melegében s jó alapul szolgálnak a baktériumok tenyésztésére, amelyekben oly gazdag a levegő. Az általuk keletkezett savak mésztelenítik s megpuhít-

* *Zahnhygiene in Schule und Heer von Privatdozent Dr. Jessen, Stabsarzt Dr. Loos und Zahnarzt Georg Schlaeger.* I. Theil: Die städtische Schulzahnklinik und die Mundbehandlung der Kinder durch Schulzahnärzte. II. Theil: Die Zahnpflege in der Armee. Verlag von Heitz & Mündel, Strassburg i. E. 1904.

ják a zománcot. Az ily helyeken azután a baktériumok bevándorolnak s elkezdik romboló munkájukat a még puha fogbélen. Mivel az egészet a baktériumok végzik, nagy *prophylaktikus tanuság* ebből a *fogak ápolása,* azaz a baktériumok, az ételmaradékok időnkint való gondos eltávolítása.

A fogváltás ideje nagy jelentőségű a gyermekekre nézve. Az iskola bizonyos kötelezettségekkel fogadja magába a gyermeket, aki a családból először lép az életbe. Sokat várnak testétől, lelkétől. De csak egészséges test felelhet meg a feladatoknak, csak egészséges testben lehet egészséges lélek. A szájnak egészségesnek kell lennie, ez a test kapuja. Egészséges fogak pedig az egészséges száj első feltételei. Ha a fogak ápolását a családban elhanyagolták, annál inkább kell helyrehoznia e mulasztást az iskolának. És ép a fogváltás idején nagyon fontos a fogak ápolása, mert arról van szó, hogy a serdülő embernek egész életére hasznavehető, egészséges fogazatot nyerjünk, mert a gyermekeket erős emberekké, testben és lélekben erősekké akarjuk nevelni.

Szuvasodott fogak, beteg foghús az egész hogylétérzést megzavarják. Sok iskolabetegség, mint a főfájás, szédülés, étvágytalanság, vérszegénység, idegesség végső oka — Barten szerint — a fogak megbetegedése. Nagy fokban beteg száj az egész test egészségét alááshatja. Beteg fogak chronikus gyomorfájdalmat okozhatnak. Gyomor- és bélfájdalmak vagy ama izgatás folytán állhatnak elő, amit nagy ételmorzsák meg nem rágva és be nem nyálkázva a bél nyálkahártyájára gyakorolnak, vagy ami még sokkal rosszabb, a végtelen sok gomba folytán, amelyek minden táplálékfelvételnél, nyálkalenyelésnél is a gyomor- és bélcsatornába jutnak. *Miller* betegfogú, tisztátalan szájban tenyészeti kisérletekkel 1.140,000.000 gombát mutatott ki.* E gombaburjánzások hatalmas erjedéseket hoznak létre a szájban és a gyomorban. A beteg fogak megannyi rothadás-góc, trágyagödör, amelyben az ételmaradékok a száj nedves melegében vígan rothadnak tovább s a szájat s az egész környéket megfertőztetik. «Ez a baktériumok költő-telepe, mindenféle hasadó gombákat, a diftéria s a tuberkulózis kórnemzőit is kimutatták az odvas fogak rothadékában. A gombák, rothadástermékek a levegőből a tüdőbe jutnak, a nyállal meg a gyomorba, a nyitott gyökércsatornák útján még a nyirokrendszerbe is s így magába a testbe. A megdagadt nyaki nyirkmirigyek, amit majdnem minden odvas fogú gyermeknél megtalálunk, a legjobb bizonyíték erre.» Mivel pedig a gyermekek a ragadós betegségekkel, járványokkal, kanyaró, skarlát, diftériával szemben sokkal fogékonyabbak, *nagyon ajánlatos, hogy az iskolából hazajövet gondosan tisztítsák ki szájukat.* ** Az ily gyermekekkel közlekedő szülők is gondosan mossák ki szájukat, ép így a tüdővészesek is.

Előadó elijesztő képeket mutatott be a fogaknak fiatalkori romlásáról. 5½ éves leánynak csak 2 egészséges és 7 beteg foga volt már, 11 elpusztult, rágni nem tudott, nem tudott helyesen beszélni. A mara-

* *Miller: Mikroorganismen der Mundhöhle.* Leipzig, Georg Thieme.
** *Port: Hygiene der Zähne und des Mundes im gesunden und kranken Zustand.* Stuttgart, Ernst Heinrich Moritz.

dandó fogak is rögtön megbetegedtek a sok rothadás-góctól. Ime, mily hatása lehet az ilyesminek a testi és elmebeli fejlődésre. Ezért kell a *városi iskolai fogklinika*. Ha az *iskolában a fogak ápolására tanítják* a gyermeket, ha *ingyen megvizsgálják és kezelik* a városi iskolai fogklinikán, akkor ilyesmi többé nem fordulhat elő. Az ily szájú egyén leheletével az iskola levegőjét nagy mértékben megrontja, állandó veszedelme környezetének. A tejfogakat is ápolni, tömetni kell, mert különben a maradandók jövetelükkor rögtön elpusztulnak. *Egészséges tejfogak a feltételei az egészséges maradandóknak*. Az anyákat is fel kell világosítani. Fel kell venni a küzdelmet e népbetegség ellen minden téren. Előadó még két képet mutatott be, ezek közt egy 19½ éves hajadon fogazatát, akinek csak 4 egészséges és 26 beteg foga volt, 2 hiányzott, s aki nagy fokban vérszegény volt, nyakmirigyei mindkét oldalon duzzadtak s szájából erős rothadós szag áradt mások felé, de a rothadós gázok saját orrát is állandóan izgatták. Ez elrettentő példa is a gyermekkorban hiányzó fogápolás következménye.

Az iskolák számára *városi iskolai fogklinikák* szervezendők és *iskolai fogorvosok* kellenek. A hadseregben pedig egy activ *fogorvos egészségügyi tiszt* legyen a fogegészségügy felügyelője minden hadtestben. E fogegészségügy gondozását pedig első sorban az *egyéves önkéntes fogorvosok* végezzék. Ép így a fogtechnikusok is felhasználhatók. Az iskolaorvos dolgát folytassa a katonaorvos az állam erejének védelmére.

Domenicus strassburgi adjunctus az iskolai fogorvosokról szólott s előterjesztette kettőjük javaslatát, hogy jelentse ki a kongresszus, hogy a hatóságilag szervezett, a szegényeknek is hozzáférhető fogápolás az egész népre szükséges és városi iskolai fogklinikák szervezésével, ingyenes kezeléssel meg is oldható.

Utána *Sidney Spokes*, M. R. C. S. londoni egyetemi s kórházi fogorvos szólt A fogak gondozásáról az iskolai élet folyamán, kívánva a gyermekeknek erre való nevelését, s hogy minden szegény iskolákban kötelező fogorvosi kezelés legyen, a nyilvános elemi iskolákban eleinte tetszés szerint, azután kötelező legyen, kötelező felügyelettel, s hogy minden tanuló kényszeríttessék a fogkefének legalább a nap utolsó étkezése után való használatára.

A megindult hosszas vitában Jessen és Domenicus javaslatát elfogadták.

Engelhorn dr. göppingeni orvosügyi tanácsos Mi a jelentősége a fejlődés psychopathologiájának az iskolaegészségügyre? címen az orvosi és paedagógiai kutatás e határ területéről szólt, mellyel még alig foglalkoztak.

A legtöbb munka *(Preyer, Strümpell, Spitzner, Compayré, Trüper)* csak a gyermekélet psychologiájával foglalkozik s az ifjúkorra alig egy-két pillantást vetnek, ép így azok a munkák, melyek a gyermekkor lelki zavaraival foglalkoznak *(Morel, Esquirol, J. L. A. Koch, Ziehen)*. Az e korban végbemenő fontos physiologiai változásokkal, a sexualis mechanismus kifejlődése kapcsán fontos psychologiai változások jönnek létre, melyek sokszor bizonyos psychopathologiai zavarokkal is járhatnak.[1] Növekedés, maga-kifejtése, új szenvedélyek, erjedések, vágyak és törekvések jellemzik e forrongó kort, melyek mind a fajfentartás részben tudatos, részben nem tudatos, hatalmas ösztönével olvadnak egybe. Hatalmas ideális fellendülés és érzelmi fejlődés jár mindezzel. Természetes, hogy e forrongás, e lelki erjedéssel sok zavar járhat: művészi vágyakozás, a magány szeretete, álmodozás, világfájdalmas hangulat, aggódás, abulia, önfejűség, hiúság, leányoknál különösen affectálás, hízelgés, kacérkodás stb.[2] Gyakran a lelki fejlődés a fokozott testi növekedéssel nem tart lépést, sőt megáll serdüléskor, mit az iskolahygienének nagyon is tekintetbe kell vennie.

Az iskola nem mozdítja elő, hanem sokkal inkább paralysálja a serdülő kor káros hatásait, a psychikus zavarokat, az esetleges psychosisokat. E psyshosisok úgy lépnek fel, mint a májusi fagy tavasz virágán, úgy fenyegetik a kibontakozó fiatal lelki életet, ép azért iskolaegészségügyi szempontból nagy figyelmet érdemelnek. Nem az iskola oka ezeknek, hanem örökölt hatások, terheltség, alkoholismus, örökölt, szerzett lues, másodsorban táplálkozási zavarok: rachitis, skrophulosis. A serdülés psychikus bajai: hülyeség, az epileptikus, hysterikus elmebajok, a psychikus és psychopatikus gyöngeelméjűség. A serdülő kor ennek következtében erősen individualizáló kezelést kiván nevelésben és oktatásban. Közelebbi támogatást érdemel a serdülő ifjú és a hajadonná érő leány lelki kifejlődésében. E korban előadó minden iskolai vizsgálatot mellőzni kiván, tekintettel e kornak amúgy is sok energiát igénybe vevő fejlődésére. A vallásbeli hitvallás-tételt is e kor után kivánná, mikor már vallási dolgokban kiforrott az ifjúi elme.

Seggel dr. müncheni tábornokorvos, a látás jeles kutatója[3] A szem fényérzékének csorbulása az iskolában cimen ama vizsgálatairól számol be, melyeknek eredményeit így foglalja össze:

A leánynövendékeknek, akiknél kevesebb a rövidlátó és a rövidlátás átlagos foka is kisebb, jobb átlagos látóélességük és jobb átlagos fényérzékük van, mint a fiúnövendékeknek. A különféle törésállapotok

[1] *Emmringhaus: Die psychischen Störungen des Kindesalters.* Tübingen, 1887.

[2] *Strümpell: Die paedagogische Pathologie oder die Lehre von den Fehlern der Kinder.* 3. Aufl. Hgben von *Dr. Alfred Spitzer,* Leipzig, 1899. Külön felsorolja ezeket 30. l. s a köv.

[3] *Seggel dr: Die Zunahme der Kurzsichtigkeit in den höheren Unterrichtsanstalten.* Bayr. ärztliches Intelligenzblatt. 1878. *Über normale Sehschärfe und die Beziehungen der Sehschärfe zur Refraktion.* Archiv. Ophthalm. XXX. 2/1884. S. 116.

közül a rövidlátóknál a fényérzék a legrosszabb és a rendes fényérzésű rövidlátók %-a az emmetropokkal szemben rendkivül csekély. A fényérzék, a rövidlátás fokának növekedtével és az előre haladó korral, illetve az iskolában való hosszabb időzés után rosszabb, az utóbbi után, főleg csak azért, mert a gyarapodó iskolai évekkel fokozódik a rövidlátók %-a és a rövidlátás foka. A fényérzék csorbulása már a rövidlátó folyamat kifejlődésénél és a rövidlátás legalacsonyabb fokánál jelentkezik és pedig még gyakrabban és intensivebb módon, mint a látóélesség csökkenése. Ha a fényérzék csorbulása az alsóbb és középfokúaknál átmeneti is lehet, magasabb fokúaknál és a középfokúak többségénél maradandó és az előbbenieknél nagyon is tetemes. Az iskola oka tehát a rövidlátóság keletkezésének és fokozódásának, az iskola oka egyszersmind a látóélesség romlásának és a fényérzék csorbulásának. Sürgősen szükséges azért energikus és messze tekintő szemhygiene az iskola számára.*

C. Hamburger dr. Berlinből Stilling tanárnak a rövidlátás keletkezésére és jelentőségére vonatkozó elméletének alapjai cimen tartott kisérletekkel kapcsolatos előadást.

Igen nagy port vert föl Stilling elmélete. Ő és tanítványai ugyanis úgy találták, hogy a csavaró izom (musculus obliquus superior) a hulla szemén összehuzódásakor nyomást gyakorol és e nyomás következtében a szemen keresztbe futó bevágódó barázda keletkezik, ha a szemüreg széles és alacsony (orbitalis index: 85 vagy kevesebb). Magas szemüregnél (orbitalis index több 85-nél) elvész e nyomás. Már pedig ez okozza a rövidlátóságot. *A rövidlátóság tehát nem iskolabetegség, hanem a faj bizonyos sajátsága; széles arcuak, széles alacsony szemüregekkel hajlamosak a rövidlátásra*, hosszúkás arcúak magas, keskeny szemüregekkel nem lesznek rövidlátók. Iskolaegészségügyi rendszabályok aligha változtathatnak rajta. Stilling ez elméletét Hamburger teljesen tarthatatlannak jelentette ki, szerinte az érdemes szerzőt hullajelenségek ringatták csalódásba. A mérések nem igazolják be, mert a rövidlátás nem függ a szemüreg széles, alacsony voltától. Hamburger számos kisérletéből kitűnt, hogy a csavaró izomnak sem lehet olyan szerepet tulajdonítani. A bevágódó barázda mindenkor létrejő, ha a szemgolyó a hullán, a folyadék felszívódása után meglágyul. E barázda tehát hullajelenség s erre nézve, mindegy, hogy magas vagy alacsony a szemüreg.

Seggel dr. örömmel vette tudomásul Hamburger előadását, a szemüreg-mérések alapján ő Stilling elmélete tarthatatlanságáról győződött meg,

Ad. Steiger dr. zürichi szemorvos Iskola és astigmatismus cimen tartott előadást.

* Az előadás behatóbb kidolgozásban látott napvilágot a szakemberek részére: *Graefe: Archiv für Ophtalmologie*, LIX. B. 1. Heft.

Arról szólt, hogy a vagy két évtizede alig ismert s ritka, különös anomaliának tartott astigmatismus a legelső rangú szemhibává fejlődött az orvosi megfigyelés előtt. Az astigmatismus-kérdés néhány éve az ophthalmologiai érdeklődés homlokterébe került. Egész rakás új kérdést vetett fel. Előadó az astigmatikus jelenségek egy részletére, a szaruhártyabeli astigmatismusra szorítkozott. A szemvizsgálatnál abnormalisnak vett növendékeknek majdnem fele astigmatikus volt.* A kisebbfokú astigmatismus-esetek ritkák, ép a nagyobbfokú astigmatismus a gyakoribb. Az astigmatismusnak igen nagy része van a látóélesség lerontásában. De különben is minden fokozatán gyötrő asthenopiás fájdalmakkal járhat és a makacs főfájásról panaszkodó iskolásgyermekek egy része ide sorolandó. Hozzáillő szemüveg azonnal megszabadítja tőle őket. Nem kell ugyan minden astigmatikusnak üveg, de ha közelről se lát tisztán, a látóélesség annyira csökkent s makacs főfájás gyötri, sürgős az üveg szüksége.

J. Klimoff dr. szentpétervári iskolaorvos Az iskolaorvos állása Szt.-Pétervár különféle tanintézeteinél címen bő ismertetést adott. *A. Anissimoff* dr. Egészségtantanítás a tanintézetekben címen mint a szent zsinat iskolatanácsának tagja e zsinat tanintézeteire vonatkozó ismertetést adott.

Miss Ettie Sayer A látás romlása az iskolai évek alatt címen számos londoni adattal bizonyította e tényt, mint a londoni iskolaszék tagja.

A fel nem olvasott, de beküldött s a Jelentésben közzétett előadások közül érdekes felemlítenünk *Edvin Grant Dexter* tanárét Illinois-ból: Az időjárás befolyása a gyermekekre, mely sorra veszi a hőmérsékletet, a légnyomást, a nedvességet, a szelet s külön a derült és borult napokat, mily hatással vannak a gyermekre.

Az *F* csoportban *Sickinger* dr. phil. mannheimi tanár és városi iskolaszéki tag és *J. Mores* mannheimi városi orvos A különosztályrendszer a mannheimi népiskolában címen tartottak előadást.

A gyermekek tanulóképessége physiologiai, psychologiai, pathologiai és socialis okokból oly különböző, hogy lehetetlen, mint az előhaladás-statisztika mutatja is, hogy az összes gyermekek egy terv szerint végezzék az iskolát. Mivel pedig az állandóan vagy csak átmenetileg kisebb munkabirású nagyszámú gyermeket is egészségtelen

* *Dr. A. Steiger: Beiträge zur Physiologie und Pathologie der Hornhautkrümmung.* Wiesbaden, F. Bergmann, 1894.

megterhelés nélkül természetes munkabirásuknak megfelelő módon kell továbbképeznünk, különös paedagogiai és egészségügyi rendszabályokhoz kell nyulnunk. Nagyobb népiskolai egészben a növendékeknek e három osztályát különböztethetjük meg: 1. jobb tehetségűek, 2. gyöngébb tehetségűek (közepes munkabirásúak), 3. igen gyönge tehetségűek (gyöngeelméjűek). Ezeknek megfelelő külön osztályokba sorolását nem kifelé, hanem magában az iskolai szervezet belső tagolásában kellene megvalósítani. Ezt valósítja meg a *mannheimi népiskolák különosztályrendszere* a tanulóknak természetes munkabirásuk szerint való csoportosítása elve szerint az eddigi ismétlő rendszer megszokására támaszkodva, csakhogy az egyféle munkabirású tanulókat egy osztályba csoportosítva. A mannheimi népiskolában a jobbtehetségűek számára nyitvaálló *főosztályok* mellett a gyöngébb tehetségű és a nem rendesen tovább bocsátható növendékek számára *továbbképző osztályok* vannak és pedig: *ismétlő osztályok* az alsóbb iskolai évekre és *végzősosztályok* (l. a már a mult füzetben közölt képet.) Az ismétlő- és a végzősosztályok a főosztályok nyolc-, illetve hétosztályú rendszere mellett hat-, illetve ötosztályú párhuzamos osztályrendszert alkotnak, amelyben ugyan szűkebbre szabott anyaggal, de iskolaszerűen teljessé kerekített képzésben részesülnek. Végre az igen gyönge tehetségű növendékek számára valók a *segítő osztályok*, amelyek lényegükben megfelelnek a másutt fennálló segítő iskoláknak a visszamaradott elméjű gyermekek számára, de a közbeiktatott ismétlő osztályokkal azzal a nem kicsinylendő előbbrevalósággal, hogy megbízhatóbb kimustrálását és könnyebb visszahelyezését teszi lehetővé az arravaló tanuló anyagnak.

E külön osztályoknak már most egy rakás egyéni paedagogiai és egészségügyi előbbrevalóságuk van a gyönge gyermekek munkakifejtését illetőleg: kisebb tanulószám (az ismétlő- és végzősosztályokban a maximum 35, a segítő osztályokban 20), tapasztalt, a gyönge gyermekek kezelésére különösen alkalmas tanító erők, a tanulóknak az eddigi osztályfő vezetése alatt való feljebb lépte, az oktatásanyagnak inkább egy kissé a minősége, mint a mennyisége szerint módosított oktatásmenet megfelelő oktató módszerrel, fokozatos csoporttanítás, vagyis az oktatás fokozott individualizálása, bővebb alkalmazása az iskolai jólétberendezéseknek (iskolafürdők, meleg reggeli, ebéd, gyermekmenedékek, szüneti telepek, sós fürdők). A külön osztályok szervezése egészségügyi szempontból is igen hasznosnak bizonyult oly gyermekek számára, akik betegség miatt az iskolát hosszabb ideig nem látogathatták, hibás szemű és hibás fülű gyermekek számára, s rosszul táplált, anaemiás, ideges, könnyen kimerülő gyermekek számára. Végre a különosztály-rendszer megadja az iskolavezetőségnek a sürgősen kivánt mozgásszabadságot abban az irányban, hogy áthelyezhet és visszahelyezhet a gyermekek munkabirásában fellépő javulásra vagy rosszabbodásra. Hogy ez a különosztály-rendszer rendeltetését kellően teljesíthesse, elengedhetetlen az iskolaorvos támogatása. A Herbart óta hangoztatott alkalmazkodása a nevelésnek a gyermekek egyéniségéhez, amennyire ezt az iskolai kollektiv nevelés egyáltalán megteheti, tényleg e különosztály-rendszerben érvényesülhet legjobban. Itt a munkakövetelménynyel mindig egyensúlyban áll a munkaerő.

A két előadást igen nagy érdeklődéssel fogadták s beható eszmecsere tárgya lett.

A *G)* csoportban *A. K. Chalmers* glasgowi egészségügyi felügyelő-orvos **Az iskolai élet hygienéje** címen általános érdekű előadást tartott főleg a tanítás megszakítására járványos megbetegedések idején, a túlterhelésre, az idegbajokra, a testgyakorlásra és a diétára terjeszkedvén ki. *Th. Heller dr.*, a bécs-grinzingi nevelőintézet igazgatója **A gyermekek veszélyeztetése beteges természetű és erkölcsileg fogyatékos felügyelő személyek részéről** címen tartott előadást.

Különösen az idegességről, az epilepsiáról és az alkoholismusról szólott részletesebben ily szempontból, mint ami a fiatalság egészségére, jellemalakulására is rossz hatással lehet, így például az epileptikusoknak az a csoportja, amelyet *epileptikus jellemváltozás* néven ismerünk. *Samt*, az epilepsia híres kutatója ezeket találóan így jellemzi: «Imakönyvet hordoznak zsebükben, a jó Istent a nyelvükön és szemenszedett gazságot a testükben.» Vagy az alkoholista gyermekápolóné a nyugtalan gyermeknek is szeszt ad, hogy lecsillapitsa. Így különösen a dajkákkal kell vigyáznunk.

Lydia v. Wolfring kisasszony, az Általános osztrák Pestalozzi-szövetség elnöknője Bécsből **Mezőgazdasági iparostelep** tervezetéről beszélt, tudniillik gyermekcsoportoknak családi rendszerben, Pestalozzi szellemében való neveléséről, természetesen oly gyermekekről van itt szó, akikről a közjótékonyságnak kell gondoskodnia.

Ide-oda egy százada szőnyegen a vitás kérdés, hogy az intézeti vagy a családi nevelés-e a jobbik. Az intézeti nevelésnek előbbrevalósága a szigorú fegyelem, ami testileg, értelmileg renyhe gyermekeket felelevenít és rendhez szoktat. A kellő energiájú gyermekekre azonban hátrányos, sőt megsemmisítő. Viszont az egyes családoknál való nevelésnél igen nehéz az ellenőrző felügyelet. Gazdasági szempontból gyakran kihasználják a gyermekeket. Gyakran kizsákmányolják a gyermek erejét, elnyomják egyéniségét. A gyermek korán megismeri a társadalmi különbségeket, az igazságtalanság és a mellőzés keserüsége lopózhatik szivébe. Az intézeti növendékek készületlenül lépnek az életharcba, úgyszólván az intézetnek mindenről gondoskodó nevelésétől elszoktatva, tapasztalatlanul, semmi a való élethez szükséges gyakorlatiassággal, aminek kemény iskoláját keserűen érzik azután később, míg az életharcba korán kitett családi növendékek, erejüknek korai kizsákmányolása folytán nem jutnak teljes értelmi, erkölcsi és testi kifejlődéshez. Mind a kettőnél hiányoznak azonban többnyire a gyermekkor örömei.

Ezen van hivatva segíteni előadónak az a rendszere, amelyet először *családi csoportrendszer*nek, utóbb helyesebben *gyermekcsoportok családi rendszerének* nevezett. A rendszer főelve a *coeducatio*. 14 éves korukig a fiúknak és leányoknak együttes nevelése és 10—12 különböző korbeli gyermekeknek egy családba csoportosítása értelmes, jóerkölcsű házaspár vezetése alá, akik józan eszűek s vonzódnak a gyermekekhez, de pædagógiai szakismeretekre nincs szükségük. E rendszer megvalósítására alapította meg előadó a Bécsi Gyermekvédő és Gyermekmentő Társaságot, s másrészt a gyermek jogainak védelmére az elvetemült szülőkkel szemben. Az ily házaspárok közül a férj rendes kenyérkeresete után nézhetett, az asszony pedig teljesen a gyermekek gondozásának és nevelésének szentelhette idejét. Előadó törekedett tehát oly asszonyokat e célra felhasználni, akiknek az anyagiakat biztosította a férfi keresete, akiknek a háztartás vezetéséhez meg volt a szükséges értelmük, erejük és tapasztalatuk, amely képességük azonban család hián parlagon hevertek, így mintegy alkalmat adott nekik ezeket idegen gyermekeken érvényesíteni.

A gyermeket sem veréssel, sem táplálékelvonással nem szabad büntetni. Jó tápláló étkezés, de minden alkoholikus ital szigorúan tiltva. Minden gyermek csak esetről-esetre hozott engedéllyel látogatható meg. E szigorú rendszer megakadályozza, hogy szülőik a gyermekeket kizsákmányolják. Mivel ép előbbi környezet erkölcstelen befolyásait kellett legyőzni, a nem korlátozott látogatás minden ily kisérletet meghiúsított volna. Sajnos, nem is lehetnek aggodalmaink, hogy az elkülönítés folytán a családtagok érzelmeit megbántjuk. A növendékek mindenike, kivétel nélkül, kétségbeeséssel hallja a szüleihez való visszatérés lehetőségét. E fenyegetés a leghatásosabb eszköz volt az egyik engedetlen gyermekkel szemben. A gyermekekbe beoltották annak tudatát, hogy e gondoskodásért és jóságért, amivel irántuk vannak, megfelelő viselettel tartoznak. Az ápolószülőknek erősen meghagyták: szigorúan ügyeljenek arra, hogy az ideges, könnyen izgatható gyermekeket senki se ingerelje. Apróbb büntetéseket minden ápolóné maga eszelt ki a maga hatáskörében, így kizárta az illetőt a közös sétából stb. A gyermekeknek az alsóbb néposztálynál annyira divatos «kordába szedése», a «ráncba szedése», ütlegekkel, pofonokkal, ami jobbára inkább csak az egyéni méreg kiöntése, mintsem pædagógiai nevelőeszköz, szigorúan tiltva van. A közvetett felügyeletet a község papja, az iskola tanítója és az orvos gyakorolja.

Az I. számú gyermekotthon afféle megfigyelő állomásul szolgál. Itt ismerték meg a gyermekeket s azután úgy osztották be csoportokba. Minden gondozó anya oktatásban részesült minden egyes gyermekről s megfelelő útbaigazításokat kapott. Ügyeltek arra, hogy az oly gyermek, akiben nem lelte kedvét a gondozó anya, ne is maradjon meg annál. A növendékek könyve sok részletes adattal szolgál az abnormális hajlamúakra, sőt volt egy ötéves növendékük, aki előbb agyonütött valakit. Előadó részletesen szól az ilyenekről. Rendszerint a nagyváros utcáinak erkölcsrontó hatásában keresendő az ok, mert egész napjukat ott töltik e gyermekek, míg apjuk, anyjuk kenyérkeresve dolgozik. A cœducatio e gyermekcsoportok felosztásánál pompásan bevált, hatalmas nevelő tényezője mind a két nemnek. A fiúk-

nál az erkölcs és érzés finomodása, a leányoknál értelmi felbuzdúlás és önállóság a cœducatio eredményei. A különféle korú gyermekek együttes nevelése felébresztette az erősebbek, a nagyobbak kötelességérzetét, gondoskodását a gyöngébbek, a fiatalabbak iránt. A nyilvános iskolalátogatás bizonyos önállóságra szoktatta őket. Az eredmény e családi rendszerű gyermekcsoportokkal a legfényesebb volt. E telepen azután a földművelés minden ágát űzhették s a különféle ipari foglalkozásokat is.

Javaslatát az intéző-választmány elé terjesztették, mely szerint ily telepek szervezése a nyilvános gondozásra szoruló gyermekek részére kívánatos, amelyben a gyermekcsoportok családi rendszerű nevelésben részesülnek tizennégyéves korig, különféle korú és nemű gyermekek egy házaspár felügyelete alatt s a telepen külön szakkiképzést is kapnak, mielőtt az életbe lépnének.

Dr. Pekár Károly.

(Folytatjuk.)

NŐI GAZDASÁGI ISKOLA KASSÁN.

Régóta érzett hiányt igyekeztek pótolni a kassai Szent Orsolya-rendű apácák, midőn önálló gazdasági iskolájukat megnyitották. Kellő anyagi erő állván rendelkezésre, lehető volt az intézetet oly nagyszabásúra tervezni, hogy mellette nem csak a mi eddigi kezdetleges kisérleteink törpülnek el, de a külföldi, sokkal régebben alapított hasonló intézeteket is messze túlhaladja, mint az az alább következő ismertetésből kitetszik.

A sz. orsolyarendi apácák női gazdasági iskolája Felsőmagyarország kies fekvésű gócpontjának, Kassa sz. kir. város északnak fekvő legegészségesebb részén, a Csermelyvölgyet szegélyező és a Szepesség felé elnyúló erdős hegységnek a kiágazásánál épült.

A női gazdasági iskola a sz. orsolyarendi apácák 15 holdas, nagyrészt parkszerű kerti területén nyert elhelyezést és körülbelül 80—100 bennlakó növendéket fogadhat be.

Az emeletes, szabályos négyszögű épület 65 m. hosszú és 50 m. széles. A négyszög közepét gazdagon díszitett kápolna foglalja el, amelyet jobbról, balról egy-egy tágas udvar szegélyez. Az épület mélyebb részében (souterrain) jut hely a pincéken kivül a főző-, sütő- és mosó-konyháknak és az étkező termeknek. Földszinten vannak a főbejárón kívül a fogadó- és társalgótermek, az apácák egyes lakószobái és a déli oldalon négy tanterem; a nyugati oldalon zeneszobák, munkatermek, fürdő- és öltöző-szobák, az északi oldalon az apácák nappali termei, ruhatár, könyvtár stb. Az első emeleten van az ünnepélyekre szánt díszterem. Ehhez csatlakoznak jobbra az egyes apáca-szobák, balról pedig a növendékek hálótermei, melyek folytatólag foglalják el az épület

egész déli frontját és felényire a nyugati részt is. A növendékek hálótermei négy részre vannak osztva akként, hogy két-két rész közé egy-egy mosdószoba jut.

A parkkal párhuzamosan van 3 holdas területen a női gazdasági iskolának mintaszerűen berendezett majorja, kertészlaka és a melegágyak. A női gazdasági iskola előtt veteményes- és díszkert, az intézet mögött pedig már eddig is 1200 drb nemes fajtájú gyümölcsfával beültetett gyümölcsös terül el. A kertben, melyet a Csermelypatak szel át, van továbbá a női gazdasági iskola uszodája, lawn-tennis tere és korcsolya-pályája.

A női gazdasági iskola a sz. orsolyarendi apácák vezetése alatt áll, kik arra törekszenek, hogy a gondjaikra bízott növendékekben, valláserkölcsös, hazafias irányú nevelés mellett, a női munkaképességgel és munkakészséggel természetszerűen egyező női keresetképességet fokozzák, nemkülönben hogy növendékeiket a másrendbeli, színvonalon álló műveltséggel párhuzamosan az osztályrészükül jutó vagyonnak okos megtartásában és gyarapításában kioktassák. Evégből az intézetet vezető apácák azon vannak, hogy a női gazdasági iskolának úgy bennlakó, mint bejáró tanítványai a háztartás és belső gazdaság keretébe tartozó valamennyi ismeretet gyakorlati úton elsajátítsák, egyben szorgosan gondoskodván növendékeik valláserkölcsi és hazafias neveléséről és a mennyiben ennek szüksége fennforogna, másrendbeli zenei, művészi, nyelvi ismereteik kibővítéséről is. Az otthon hiányáért növendékeiket szeretetteljes bánásmóddal törekesznek lehetőleg kárpótolni, míg testi egészségükről és fejlődésükről egészséges fekvésű, tágas, tiszta lakással, elégséges és ízletes táplálékkal, s a szabadban való megfelelő mozgással gondoskodnak.

A női gazdasági iskola növendékei a következő tantárgyakban részesülnek célirányos oktatásban:

I. Gyakorlati tantárgyak.

1. *Háztartási teendők.* A lakás takarítása. A bútorok és szőnyegek épségben való tartása. A ruha gondozása, tisztítása.

Az elhasznált ruha célirányú felhasználása. A konyha és cselédszoba. Az éléstárnak és pincének kiváltkép téli berendezése, a gyümölcsös- és tejkamrának, valamint a padlásnak rendben tartása. Asztalterítés és felszolgálás. Az élelmi szereknek piacon és boltban való takarékos bevásárlása.

2. *Sütés-főzés.* Kenyér- és kalácssütés. Sütemény és cukorka készítés. A polgári háztartás keretében mozgó, nemkülönben magasabb igényeket is kielégítő főzés. Szép, ízléses tálalás. Italok kezelése. Betegeknek szánt ételek és italok készítése. Gyümölcsbefőzés és aszalás. Gyümölcsíz- és konzervkészítés. A sertés terményeinek, u. m. húsnak, szalonnának stb-nek feldolgozása és eltartása.

3. *Ruhamosás.* Mosás, mángorlás, egyszerű és finomabb vasalás. Csipke- és függönytisztítás.

4. *Női kézimunka és női divatcikkek előállítása.* Fehérnemű jegyzése. A hímzés különböző nemei: árnyalt fehérhímzés, vászonhímzés, kalotaszegi varrottas, point-lace munka, gobelin, rátét-munka, árnyalt színes hímzés, tűfestés, aranyhímzés, géphímzés.

Kiváltképen oly kézi munkák készítése, melyekkel a lakást és ruházatot olcsón és ízlésesen lehet díszíteni. Kalapdíszítés.

5. *Fehérneművarrás.* Kézivarrás, foltozás, műbeszövés. Szabásrajz. Gépvarrás. Kelengyék készítése.

6. *Ruhavarrás.* Szabásminta rajzolása. Felsőruhák mértékvétele, kiszabása, összeállítása, varrása és díszítése. A felsőruha átalakítása. Szabásmintakönyv készítése és a divatlapokban megjelenő legújabb szabások alkalmazása.

7. *Kertészet.* a) *Konyhakertészet.* Talajmívelés, zöldségfélék termesztése és feldolgozása. Melegágyak készítése, kezelése és konyhakerti melegágyak mívelése. b) *Gyümölcstermelés.* A gyümölcsfák tenyésztése, ápolása, védelme. A gyümölcs értékesítése. c) *Díszkertészet.* Házi díszkerti növények kezelése, szaporítása. A virágkötészet alapfogalmai.

8. *Tejgazdaság.* A kifejt tej kezelése a nyersen való eladásig: a hűtés, a hűtő-készülékek. A tejhibákról. A tej megsa-

vanyodását megakadályozó egyéb eljárások. Szállító edények. A szállítás kocsin, vasúton. A tejpince. Tej fölözése, tejfölöző gépek. A köpülők. A vaj készítése, gyúrása, sózása, festése, csomagolása, eladása. A túró és a különböző sajtok készítése, eladása.

9. *Állattenyésztés.* a) *Szarvasmarhatenyésztés,* takarmányozás. b) *Sertéstenyésztés,* takarmányozás, különös tekintettel a hizlalásra. c) *Baromfitenyésztés.* A baromfifajták ismertetése, udvarok, ólak kezelése. A baromfibetegségek ellen való védekezés. d) *Méhészet és selymérek tenyésztése.* Méhtenyésztés. A méznek kezelése és értékesítése. Selyemhernyó-tenyésztés és a selyem lebonyolítása.

II. Elméleti tantárgyak.

Az elméleti oktatás tárgyait teszik: 1) a *hittan,* 2) *illemtan,* 3) *háztartástan,* 4) *egészségtan* és *gazdasági könyvvitel.*

Az elsorolt összes tantárgyakat két esztendeig tartó tanfolyam alatt sajátítják el a növendékek. A tanév október 1-én kezdődik és július 31-én végződik. Az intézet vezetősége azonban tanév közben is vesz fel növendékeket.

A női gazdasági iskolába oly leányokat vesznek fel, kik 14-ik életévüket betöltötték, s az iskola növendékei bennlakók és bejárók.

A bennlakó növendékek évenkint, azaz 10 hónapra 500 korona tápdíjat fizetnek. A ki a szünidőt is — akár egészben, akár részben — az intézetben akarja tölteni, a szünidei tartózkodás tartamára havi 70 korona tápdíjat tartozik fizetni. A bennlakó növendékek a tápdíjon felül az intézeti orvos részére évi 10 koronát és az intézeti eszközök használatának címén évenkint 10 koronát, évi tandíj képében pedig 200 koronát fizetnek.

A bejáró növendékek évenkint 200 korona tandíjat fizetnek.

A női gazdasági iskola azonban nemcsak a teljes két évi tanfolyamra, hanem rövidebb időre és csupán egyes tantárgyak elsajátítása céljából is vesz fel úgy bennlakó, mint bejáró növendékeket. Ez esetben a bennlakó növendékek közül azok, akik

legalább tíz hónapot töltenek az intézetben havi 50 korona, akik pedig tíz hónapnál rövidebb ideig tartózkodnak az intézetben, havi 70 korona tápdíjat fizetnek. A tanítás időtartama, nemkülönben a tanításért járó díj esetről-esetre külön megállapodás tárgyát képezi.

Ugyancsak külön és esetről-esetre megállapítandó díjazás mellett a növendékek még a következő tantárgyakban is részesülhetnek megfelelő tanításban, u. m. rajzban és festészetben, zenében és énekben, német, francia és angol nyelvben. Külön díjazandó a tánctanítás is.

A szent orsolyarendi kassai apácák a bennlakással kapcsolatos Csermely-utcai női gazdasági iskolán kívül Kassán, a belvárosban, Fő-utca 72. sz. a. fekvő nagy zárdaépületben ugyancsak bennlakással kapcsolatos 4 osztályú elemi és 4 osztályú polgári leányiskolát, nemkülönben 4 tanfolyamú tanítóképzőt tartanak fenn, amely intézetekről, csak úgy, mint a női gazdasági iskoláról, kívánatra kimerítőbb tájékozást *Lipcsey Viktoria*, főnöknő nyújt. Kinek neve a vállalat sikerére nézve elég biztosíték.

A kassai apácák vállalkozása kétségkívül elismerésre, méltánylásra méltó. Okvetlenül nagy hatással lesz ez iskola a művelt középosztály leányainak nevelésére.

A tanterv igen alkalmassá teszi ez iskolát arra, hogy abban a polgári vagy felsőbb leányiskolát végzett növendékek nevelése befejeztessék, s gazdasági irányú képzéssel kiegészíttessék. Szegény leányok részére azonban az iskola ez idő szerint hozzáférhetetlen. Kívánatos volna, hogy jótékony alapítványok szerzése vagy a tápdíjak elengedése által az iskola fenntartói a szegény leányok kenyérkeresetre nevelő iskolájává is tennék intézetüket. Mert erre van igazán égető szükség! A gazdasági ismereteik kibővítését óhajtó tanítónők is nagy haszonnal látogathatnák ez iskolát.

Kassai.

AZ ÉVZÁRÓVIZSGÁLATOK MEGSZÜNTETÉSE.

Október 26-án vette fel újra megszakított munkásságának fonalát a Budapesti (hivatalos) Tanítótestület és az igazgató-tanács tagjai szinte teljes számmal gyülekeztek a Központi Városháza tanácsi üléstermében *Trájtler Károly* elnöklése mellett.

Napirendre többek között ki volt tűzve az évzáróvizsgálat megszüntetésének kérdése.

Kemény Simon, az egyik előadó, indítványa: «*Mondja ki a Budapesti Tanítótestület, hogy az elemi iskolák évzáró vizsgálatait feleslegeseknek, sőt károsaknak tartja.*» Ezen indítványát sok pontozatba foglalt érveléssel igyekszik támogatni. Érveléseiben sok a túlzás és nem elég meggyőzők. A másik előadó, Schön József, az évzáró vizsg latok megszüntetése ellen van, de hozzáteszi, hogy az iskolafentartó hatóságok szabályozzák azokat a kor igényeinek és helyes pedagógiai felfogásának megfelelően.

E kérdést kiadták a kerületi tanítói köröknek megvitatás és határozathozatal végett.

Érdeklődve várom a tanítói közvélemény döntését. Az évzáróvizsgálat teljes eltörlését nem szívesen fogadnám. Nem, mintha az az iskolai élet kellemességei közé tartoznék. Bizony, úgy junius második felében, a túlzsúfolt tanterem fülledt levegőjében, midőn a tanulók, a vendégek s a vizsgázó tanító idegeit nemcsak a tűrhetlen hőmérsék, hanem a szokatlan körülmények, a teljes siker bizonytalansága amúgy is izgatják, fölötte fárasztó feladat 2—3 órán át feszült figyelemmel kérdéseket feladni és az egyes tanuló készültségéhez, tehetségéhez alkalmazkodni, nehogy kudarcot valljunk, s a szülőket kellemetlenül érintsük. De ezen kellemetlenségtől eltekintve, épen a tanítói reputáció, az

iskola hitele megkívánja, hogy számoljunk be nyilvánosan egész évi munkásságunkról. Hiszen igaz, hogy a vizsgálat szűk keretében nem mutathatjuk be egész éven át végzett munkánk teljes, hű képét, de főbb vonásaiban igenis vázolhatjuk. Nem kívánja senki, hogy az egész tananyagot kihallgassuk, hogy minden tárgyból valamennyi tanuló feleljen, hogy újat vegyünk elő és ezen alkalommal tárgyaljuk, hogy az osztályzatokat esetleg megmásítsuk stb. (Kemény S. érvelései.)

Vegyük elő a tanultakból a leglényegesebbet, feleljen a vizsgálat folyamán minden tanuló legalább egyszer és ha a tanító meggyőzi a hallgatókat arról, hogy növendékei azt, amiről beszélnek, alaposan értik, hogy szerzett képzeteiket, fogalmaikat világosan, szabatosan, hibátlan magyarsággal ki tudják fejezni, helyesen le is írni, hogy megtanultak figyelni értelemmel és érthetően olvasni, a körülöttük feltáruló élet jelenségeit jól megnézni és róluk helyes itéletet hozni, megtanulták, mi a haza, büszkék magyar voltukra, amiről az a lelkesedés tanuskodik, amellyel hazafias költeményeket szavalnak és történelmi eseményekről beszélnek, képzelmük is helyesen fejlődött megfelelő mesék hallgatása és utánmesélgetése révén, elismeri a közönség, hogy a tanító megtette kötelességét. Ha pedig meggyőződik a megjelent közönség, hogy a tanító kiterjesztette figyelmét növendékeinek rend- és tisztaságszeretetére is, ami kitűnik a tisztán és csinosan végzett irásbeli dolgozataikból, jól megőrzött, papirtakaróba befoglalt könyveikből, saját egyszerű, de csinos megjelenésükből (az ünneplő ruha még nem jelent ruházkodásban kifejtett versengést, lehet ezt is korlátozni), ha a tanulók illemmel mozognak, szeretettel tekintenek tanítójukra, szívesen felelnek a hozzájok intézett kérdésekre: mindenki el fogja ismerni, hogy ezekkel a gyermekekkel megszerettette a hivatott tanító az iskolai életet, mert maga is szívvel-lélekkel, becsületes ambicióval, végtelen türelemmel és kifogyhatlan szeretettel vetette meg alapját növendékei erkölcsi és értelmi műveltségének.

Nos, ezért érdemes évzáró vizsgálatot tartanunk! Sok félreértés, balvélemény oszlik el ilyenkor a közönség körében. Pár-

huzamot vonhat a gyenge tanuló szülője a saját gyermeke és a tehetséges tanuló tanusította haladás között. Az iskolai zárvizsgálat megszüntetése mellett azzal is érvel Kemény S., hogy az ilyenkor megnyilatkozó *fitogtatás* ellentétben áll az iskola komoly, szerény jellegével, továbbá: a jelenlévő *laikus* közönség azt képzeli magáról, hogy hivatott birálója a tanító munkásságának.

Az elemi iskolai vizsgálatokon megjelenő közönségben nincsen *laikus*, elemi iskoláztatásban mindnyájan részesültek, az analfabéta nem jön el, mert az napszámban görnyed ilyenkor a mindennapi kenyérért.

A megjelent szülők és vendégek pedig elmondhatják az augúrokkal: «Voltunk mi is az oltár mögött, ismerjük a misztériumot!» Igenis, jártak ők is iskolába, tapasztalták, mily lélekölő, szüntelen ismétlésekkel gyötörték őket és készitették elő az ú. n. *mutatós* zárvizsgálatokat; azért kellő értékre le tudják szállitani az imitt-amott bemutatott káprázató papagályversenyeket és méltányolják ott, ahol végzik, az alapos munkát.

Azért tehát félre az értéktelen sallanggal, ne fitogtassunk, ne a látszatnak dolgozzunk, hanem az iskolai év minden óráját lelkiismeretesen használjuk fel, szilárdan alapozzunk, s akkor nem kell sürgetnünk az évzáró vizsgálatok beszüntetését. De nem is illik; éppen tőlünk nem volna illő ilyesmit kezdeményezni, mert az iskoláit fentartó közönség menten készen volna itéletével: «Lám, idegenkednek sáfárkodásuk nyilvános elszámolásától!»

Ezt a meggyanusitást ne hivjuk ki magunk ellen, nagy szükségünk van hivatalos tekintélyünkre, s az ilyenfajta gyanusítás nem emelné.

Arról itt szólni sem akarok, hogy úgy, mint minden testületben, lehetnek közöttünk is passiv jellemek, akik kötelességük hivatalos teljesítésében nem fejtenek ki elég buzgalmat, törekvést, akiknek lanyha vezetése alatt ugyancsak elsatnyulna a reájuk bízott ifjú élet, ha nem rázná fel az ilyen népnevelő önérzetét a tanév végén fenyegető nyilvános vizsgálat réme.

Erre is jónak bizonyulhat az évzáró vizsgálat.

Hogy ott hatósági személy ne szerepeljen, kívánja Schön József ellenindítványában. Miért ne? kérdem én tiszteletteljesen. Az iskolában elért siker iránt érdeklődnie neki, mint a hatóság kiküldöttjének, van legalább is annyi joga, mint a szülőnek vagy bárki másnak; hisz a vizsgálat nyilvános ünnepély, olyan nyilvános, mint maga a népiskola! A székesfőváros közönsége tartja fenn iskoláit, ezt ne feledjük. A tanítói nemes ambició szereti teljesített kulturmunkáját művészetnek minősíteni. Valóban az is, ha a hivatott népnevelő magas színvonalú szakbeli és lelki míveltségével, a gyermeklélek alapos ismeretével, odaadó szeretetével és sokoldalú didaktikai ügyességével azzá tudja tökéletesíteni. Hiszen ő is életet, erkölcsi és értelmi életet lehel a szunnyadó gyermeklélekbe, hasonlóan a művészhez, aki élettelen anyagába beléleheli a teremtő lélek gondolatát, eszményét; csakhogy hasonlíthatlanul nehezebb a népnevelő munkája a képzőművészénél.

A művész, mikor elkészült remekművével, nemes önérzettel teszi ki közszemlére, gyönyörködjék abban vele együtt a nagyközönség is, itélkezzék a zsüri és az első díjat neki itélje oda, mert hiszen ezen alkotására reápazarolta tehetségének, művészi ihletének, testi-lelki erejének legjavát!

A tanítóművész ambiciója nem lehet ennél kisebb. Megtett ő is mindent, hogy műve sikerüljön.

Tárja ki büszkén az iskola kapuját: «Jőjjetek mindannyian, akik érdeklődtök műtermem iránt, lássátok, halljátok és velem együtt gyönyörködjetek!»

És legyen nyugodt a derék népnevelő!

A zsüri igazságosan fog itélni.

Az *első díjak* egyikét: a hálás elismerést, a szülők becsülését, a gyermekek szeretetét, annyi mással együtt ő is el fogja nyerni.

Budapest. *Nemecskay Irma.*

ISKOLAI ÉRTESÍTŐK.

*II. Polgári leányiskolák.**

1. A budapesti deáktéri ág. hitv. evang. testvéregyházak nép- és polgári iskolájának értesítője az 1904—1905. tanévről. — XXVI. évfolyam. — Közli: Falvay Antal igazgató.

Az értesítő elején van «egy pár szó az iskolai rajztanításról» Scholz Margittól.

Az intézet történetében nevezetes marad a lefolyt év, amennyiben kényelmesebb elhelyezést nyertek a gimnázium épületében. Az átalakítások miatt csak szeptember 20-án kezdődött meg a tanítás. A tanulók egészsége nem volt kielégítő, mert a városban felépett járvány miatt 1—3 hétre be kellett zárni az egyes osztályokat. A tanulási eredmény azért elég jó volt. Iskolai ünnepeket tartottak, kisebb tanulmányi kirándulásokat tettek. Tervbe vették az iskolának felsőbb leányiskolává való átalakítását. *Schulek Vilma* 34 évi működés után nyugalomba vonult, s helyét *Jakobei Erzsi* tanítónő óraadói minőségében töltötte be; az intézetnél nyertek alkalmazást még: *Scholz Margit, Fuchs Paula* és *Döbrentey Irén* tanítónők. A növendékek száma: 75+73+70+61=279 volt.

2. A Budapest székesfővárosi VIII-ik ker. (Csokonai-utcai) községi polgári leányiskola értesítője az 1904—1905. tanévről. — X. évfolyam. — Szerkesztette: Erdődy Imre igazgató.

A tanév történetéből kiemelhetjük az ifjúsági könyvtár könyveinek példás beszerzési módját. A könyvpiacra kibocsátott könyvekről egy-egy tantestületi tag irásbeli birálatot nyujt a konferencia elé, amelynek döntése alapján az igazgatóság beszerzi a könyvet annyi példányban a hány szükséges azon osztály számára, amelynek szánva van. Az osztályfőnök az osztályonként rendezett könyvtár felett felügyel s a kiosztás és beszedés is az ő kötelessége. Az intézet növendékei a következő tanfolyamokra jártak: a női kézi munkára 54, a rajzra 12, a slöjdre külön 23, a zongorára 13, a gyors- és gépirásra 21, a franciára 77 és a tánctanfolyamra a IV-ik osztályból csaknem valamennyien. A tantestület nőtagjai voltak: *Barthonek Károlyné, Bárdossy Irén, Bródy Aranka, Czehner Irma, Dániel Jenőné, Faylné-Hentaller Mária, Karczagné-Machik Ilona, Mendlik Lujza* és *Rudenskyné-Südfeld Fáni*. A növendékek száma: (I. A.=50, B.=58; II. A.=57, B.=47; III. A.=38, B.=31; IV. A.=42,

* Az első közlemény a megelőző füzetben van. Szerk.

B.=42)=363 volt. Az egészségi állapot igen jó volt az összes főv. polg. iskolák között ez volt a legegészségesebb. — Számos növendék részesült ösztöndíjban és segélyben (5), meg jutalomban (45). Az iskola felszerelése igen gazdag. Iskolai ünnepeket, kirándulásokat (Visegrádra) is rendeztek. Az «Erzsébet» önképzőkör sikeresen működött.

3. A Budapest székesfővárosi V-ik kerületi községi polgári leányiskola és női kereskedelmi tanfolyam értesítője az 1904—05. iskolai évről. — XXIX. évfolyam. — Szerkesztette: Gyulay Béla dr. igazgató.

I. *A polgári iskola* tanévének történetéből megemlítendő a tantestületet ért nagy veszteség. Engelbachné-Mesztetits Lenke r. tanítónő ugyanis elhunyt, kartársainak és növendékeinek nagy szomorúságára. Rendkívüli tantárgyként szerepelt a francia nyelv (67), a zongorázás (15) és az egyházi ének 86 növendékkel. A tantestület nőtagjai voltak: *Göth Ilona, Hajnal Jánosné, Kempelen Gyuláné*, dr. *Kolozs Regina, Rozenberg Auguszta, Spannberger Aranka, Tavaszy Rózsa, Tomasek Emma, Vargha Béláné, Weiszberger Antonia* és *Gerhardtné-Zigány Jolán*. A növendékek száma: (I. A.=59, B.=54, C.=56; II. A.=45, B.=45, C.=51; III. A.=57, B.=51, C.=48; IV. A.=42, B.=29, C.=41) = 578 volt. Iskolai ünnepek, tanulmányi kirándulások is voltak; önképzőkör működött. Szertár, könyvtár gyarapodást mutat. Az ifjúsági könyvtárba egy-egy művet 50—60 példányban szereznek be, hogy egyszerre az egész osztály olvashassa. Ösztöndíjban 8, jutalomban 3, segélyben 240 és tandíjmentességben 355 tanuló részesült.

II. *A női kereskedelmi szaktanfolyam* párhuzamos osztályaiban beiratkozott összesen 100 növendék, kimaradt 8, s az év végén volt 92. Két növendék részesült az iskolatársak szövetkezete útján ösztöndíjban (1) és segélyben (1), tandíjmentességben (21) s irófelszerelésben (5).

4. A Budapest székesfővárosi II. kerületi községi polgári leányiskola és női kereskedelmi tanfolyam értesítője az 1904—05. iskolai évről. — Szerkesztette: Kozma Gyula.

Az igazgató örömmel emeli ki, hogy a társadalom ritka egyértelmiséggel igyekszik megkönnyíteni az iskola munkásságát. A tanulási eredmény igen jó volt, amit módszeres értekezleteken megállapított egységes eljárással s tanulmányi kirándulásokkal igyekeztek fokozni. Az értesítő közli *Vithalm Irén* r. tanítónő cikkét: «*A magyar nő hivatása*» címmel. A tantestület nőtagjai közül *Cserháti Irma* r. tanítónő betegsége miatt szabadságon volt; *Literáthy Gyuláné* óraadó tanítónő helyettesítette. A tantestület nőtagjai voltak. *Ambrus Istvánné, Aranyiné-Weinmann Katalin, Balajthyné-Szalkay Elvira, Cserháti Irma, Farkas Edit, Gööz Józsefné, Komáry Erzsébet, Matyékáné-Kollár Anna* és *Vithalm Irén*. A növendékek száma: (I. A.=62, B.=60; II. A.=57, B.=48, C.=52; III. A.=38, B.=39, C.=41; IV. A.=44, B.=42, C.=35)=518 volt. Rendkívüli tantárgyakra: ú. m. zongorára 43, gyorsirásra 16, francia nyelvre 131, festészetre 27 és tornajátékra 23 növendék járt. Számosan részesültek jutalomban, ösztöndíjban és segélydíjban. Iskolai ünnepélyeken kívül az «Iskolatársnők Szövetsége» javára jótékonycélú hangversenyt is tartottak. A Szövetség az iskolában tartotta üléseit s működése fényes sikerű volt.

II. *A női kereskedelmi tanfolyam* ez évi jelentéséből kitünik, hogy tantestületének csak egy nőtagja: Sauersitz Margit s növendékeinek száma: (A.=45, B.=43)=88 volt.

5. A brassói m. kir. áll. polgári leányiskola értesítője az 1904—05. tanév végén. — XXX. évfolyam. — Szerkesztette: Krbekné Liber Etelka igazgató.

Az értesítő elején a tantestület nagy gyásza jut kifejezésre: *Silberberg Gizella* tanítónő tanítványainak és kartásainak nagy fájdalmára elköltözött az élők sorából, s emlékének meleg sorokat szentel Vizy Teréz. Az elhunyt helyére. *Sanekné-Silló Lujza* hosszúfalusi polg. isk. tanítónő lépett; *Filtsch Julia* r. tanítónő nyugdíjaztatván, helyét *Pilászy Mária* foglalta el; *Verzárné-Perger Mária* hosszúfalusi és dr. *Kozmáné-Pallos Verona* brassói tanítónők saját kérelmükre kölcsönösen áthelyeztettek a tantestület nőtagjai voltak még: *Krbekné-Liber Etelka* igazgató, *Förderné-Solymossy Anna, özv. Makoldiné-Molnár Ilona, Tischlerné-Wächter Etelka, Vizy Teréz* és *Taschik Gyuláné*. A növendékek száma: (79+72+61+58)=270 volt. A szokott ünnepeket megtartották. Könyvtár, szertár kevés gyarapodást mutat. Az iskola csinos épületben van elhelyezve, számos növendék részesült jutalomban és segélyben.

6. A dévai áll. (elemi és) polgári leányiskola értesítője az 1904—905. tanévről. — Közzéteszi: Borostyányné-Schnegon Vilma igazgató.

A füzet elején bucsuztatták el néhány oldalon az intézet gondnokságának meghalt elnökét osdolai dr. Kuun Géza grófot, v. b. t. tanácsost, továbbá az alelnököt Kászonjakabfalvi László Ignácot és egyik rendes tagját dr. Nagy Bélát. A többszörös gyász őszinte fájdalmat okozott a testületnek. A tantestület nőtagjai közül: *Téglásné-Mangessius Irén* ideiglenesen nyugdíjba helyeztetvén, helyettesét *Czakó Olgát* segédtanítónővé léptették elő; a hosszabb ideig betegség miatt szabadságolt özv. *Barthóné-Máriássy Berta* r. tanítónőt *Borozát Ifigenia* el. isk. tanítónő helyettesítette; *Borostyányné-Schnegon Vilma* igazgatónő egy havi szabadsága alatt óráit a tantestület, irodai munkásságát *Makayné-Horváth Katalin* a tanítónő végezte; a tantestület nőtagjai voltak még: özv. *Molnárné-Doucha Bozsena* és *Sólyom F. Margit*. A növendékek száma: (48+32+32+27)=139 volt. Az iskolai ünnepeket megtartották. A növendékek «Önképzőköre» szépen működött. Kirándultak a marosujvári sóbányákba. Tanszer, könyvtár némi gyarapodást mutat.

7. A dicsőszentmártoni m. kir. áll. polgári- (fiú és) leány- (és elemi) iskolák értesítője az 1904—905. tanévről. Szerkesztette: Kósa Sándor igazgató.

A polgári leányiskolát működésében semmi sem zavarta s így nevelés és tanítás eredménye jó volt. A tantestület nőtagjai voltak: *Kontz Margit, Pataky Sándorné, Hegyi Károlyné*, br. *Bánffy Károlyné* és *Maetz Irén*. A növendékek száma: (29+22+11+11)=73 volt. (a testvériskolákba össszesen 649 növendék járt). Az iskolai önképzőkör szorgalmasan működött. Tanszerről, szertárról nincs kimutatás. Az iskola tágas, kényelmes épülettel bír. Számos tanuló nyert jutalmat vagy segélyt.

8. A dobsinai községi női kézimunkatanfolyammal egybekötött polgári leányiskola értesítője az 1904—905-iki iskolai évről. — Szerkesztette: Halasi Jenő igazgató.

Említésre méltó, hogy kilátásba van helyezve, 1905 szept.-től kezdve az intézetnek államosítása. Az iskolával kapcsolatban ez évben nyilt meg a kézi munkatanfolyam s igen sikeresen működött. A tornaórákat szabadban tartják, gyakran kirándulásra használják. Nagyobb kirándulásokat Kraszna horkára és Murány várába tettek. A tantestület nőtagjai közül *Langenthal Lenke* r. tanítónő tanulmányainak tovább fejlesztésére Párisba utazott s egy évig terjedő szabadsága alatt óráit *Uherkovics Agost* tanítóra bizták. A tantestület nőtagjai voltak: *Sztankovicsné-Jäger Vilma, Fábry Erzsébet, Langenthal Lenke, Békéssy Mária, Lang Laura* és *Fábry Vilma*. A növendékek száma: (36+45+31+26)=146 volt. A kézi munka tanfolyamba 18 növ. járt. Az egészségi állapotra vonatkozó jelentés sok új dolgot tüntet fel. Pl. *A növendékeket kötelezték a fogaik ápolására*. Minden növendék saját ivópoharát használta, az egészségi szabályokat kinyomatták és megtanították a növendékekkel. A szokásos ünnepeket megtartották Tanszerkimutatás nincs. Számos tanuló segélyben és jutalomban részesült.

9. A fiumei m. kir. áll. polgári leányiskola (és a Scarpatéri áll. elemi leányiskola) értesitője az 1904—905 iki iskolai évről. — Közli: Berthóty Károlyné igazgató. — V. évfolyam.

Az intézet beruházására az idén is sokat fordítottak, több mint 12,000 K-át, s ezáltal elérték, hogy az iskolát hazánk egyik jól felszerelt s a kor követelményeinek megfelelő iskolái közé sorakozhassák. A szertárak ajándékozás útján is gyarapodtak. Fonde Yole olasz nyelvtanítónő eltávozott az intézet kötelékéből, óráit Bertossi Mária polg. isk. tanítónő vette át. A tantestület nőtagjai voltak: *Bertóthyné-Trinksz Fanny, Hankóczy Irén, Hartmayer Lászlóné, Herrerné-Drumár Alexandrin, Molnárné-Jeszenszky Jolán, Bertossi Mária, Csáky-Pallavicini Zsigmondné őrgrófnő* és *Mozoy Mária*. A növendékek száma: (42+40+30+21)=133. Az elemi iskolába összesen 124 tanuló járt. A haladás és magaviselet és egészségi állapot jó volt.

10. A fogarasi m. kir. áll. polgári leányiskola értesítője az 1904—05. tanévről. Szerkesztette: Botta Anna igazgató.

A füzet elején a vármegye nemes és ügybuzgó tanfelügyelőjét Bagyoni Váró Bénit 25 esztendős tanügyi működése alkalmából ünnepli s érdemeit méltatja az igazgató. Tantestületi változások: az intézett igazgatója Gyulai Sándor Miskolcra helyeztetvén, helyét Botta Anna, az intézet r. tanítónője foglalta el; kinek helyére Jambrikovich Blanka r. tanítónő lépett. Jun. 8-án 71 növendék részvételével kirándulást rendeztek Vizaknára és Nagyszebenbe. A tantestület nőtagjai voltak: *Botta Anna, Abel Janka, Czirják Hermin, Albertné-Bertalan Sarolta, Jambrikovich Blanka, Váróné-Bobest Janka*. A növendékek száma: (40+18+23+16)=97 volt. A könyvtár a megszünt kereskedelmi isk. könyvtárával jelentékenyen gyarapodott. Jutalomban több növendék részesült.

11. A galgóci m. kir. áll. polgári (fiú- és) leányiskola értesítője az 1904—05. iskolai évről. Szerkesztette: Lázár Lajos igazgató.

A tanév történetéből kiemelhetjük, hogy áthelyezés és betegségek a testületi tagok között zavarólag hatottak tanítás menetére. De azért a tanulási eredmény jó volt, különösen a leányoknál, kiknek szorgalmát kiemeli az értesítő. A tantestület nőtagjai voltak: *Koehlerné-Ertl Aranka*, özv. *Sztrniszkőné-Kurth Klementin*, *Szrneczné-Jeszeszky Etelka* és *Szécsényiné-Gyürky Ilona*. A növendékek száma: (41+29+20+22)=112 volt. Iskolai ünnepeket tartottak, s rendeztek iskolai rajz- és kézimunka-kiállítást is. A növendékek közül számosan részesültek jutalomdíjban vagy jutalomban.

12. A győri szent Orsolyarend (internatussal összekapcsolt) polgári leányiskolájának értesítője az 1904—05-ik iskolai évről. Közli: az igazgatóság. — VII. évfolyam.

A történetéből kiemelésre méltó — még tantestületi — változás sem történt. Az intézetben a polg. iskola mellett volt női kézimunka meg ének- és zenetanfolyam. A tantestület nőtagjai voltak: *Kodál M. Xaveria*, *Hancz M. Emerika*, *Brandt M. Stefánia*, *Bölcsházy S. Angela*, *Nagy S. Paula*, *Gosztonyi Margit*, *Stelczer Adél*, *Csury Blanka* és *Breifeldner M. Augusztina*. A növendékek száma: (58+55+56+43)=212 volt. A kézi munkatanfolyamra 34, az ének- és zongoratanfolyamra: (ének 47, zongora 12)=59 növendék járt. Az értesítő a zárda többi iskolái is megemlékezik.

13. A női kézimunka tanfolyammal kapcsolatos győri magy. kir. leányiskola XXIII. és az ahhoz kapcsolt női kereskedelmi tanfolyam XI. értesítője az 1904—1905. tanévről. — Szerkesztette: Nagy Gizella igazgatónő.

I. *Polgári leányiskola* épületén és kertjén a lefolyt tanévben is több átalakítás történt s így most egészséges szép épületében kényelmesen fér és fejlődik az iskola. A tantestület nőtagjaiban a következő változások voltak: Nikell Irma r. tanítónő egészségi szempontból kérte áthelyezését, kinek helyébe Zalatnáról Gyurkovics Anna r. tanítónő lépett. Czikann Berta hosszas betegsége miatt február közepétől szabadságot nyert az év végeig; óráinak egy részét Steiz Paula győri áll. tanítónőképző tanítónője és más részét Spanraft Fanni helyettesítette. Az intézethez kineveztetett még Kántor Irma polgári iskolai tanítónő. 88 taggal kirándulást rendezett az intézet junius 7-én Pozsonyba s a dévényi milleniumi emlékhez. A német-, a francia- és angol nyelvi, továbbá a zongoratanfolyam a lefolyt tanévben is látogatottságnak örvendett. A tantestület nőtagjai voltak: *Nagy Gizella*, *Ajer Mariska*, *Czikann Berta*, *Gyurkovics Anna*, *Kántor Irma*, *Kiss Izabella*, özv. *Losy Edéné*, *Rötzer Etelka*, *Spanraft Fanny* és *Steiz Paulina*; a német-angol nyelvtanfolyamot *Ansprenger Mari* és a zongorát *Burghardt Irén* vezette. A növendékek száma: (I. A.=51, B.=45; II. A.=49, B.=41; III. A.=50, B.=41, IV. A.=33, B.=29)=339. Az egészségi állapot sok kívánni valót hagyott fenn. Vérszegénység, elferdülés, idegesség és tüdőbajra való hajlandóság elég gyakran mutatkozott.

II. *A női kézi munkatanfolyamról* megemlítésre méltó, hogy a lefolyt tanév: életének első éve s már szép sikere volt. A tantestület női tagjai ezek: *Koller Izabella* és *Kántor Irma*. A növendékek száma 28 volt.

III. *A női kereskedelmi tanfolyam* tantestületének nőtagjai a következők voltak: *Nagy Gizella* és *Ájer Mariska*. A növendékek száma: 33 volt.

14. A Páli Szent Vinczéről nevezett gráci anyaházbeli irgalmasnővérek vezetése alatt lévő hegybányai róm. kath. polgári leányiskola 1904—1905. tanévben kiadott tudósítványa. — Közli: Szártorisz Ferenc a polgári leányiskola igazgatója.

A füzet elején van az «Árpádházi Szent Margit Élete» című cikk az igazgatótól. A tanév alatt tantestületi változás nem volt; meg kell említeni, hogy számos helyre kirándulást rendeztek. A tantestület nőtagjai voltak: *Csopey Mária Olga*, *Schranil Palmira*, *Werner Kerubin*, *Boleman Stefánia*. A növendékek száma: (10+10++8+3)=31 volt. A tanszertár igen szép gyarapodást mutat. Egészségi állapot úgy a testületben mint a növendékek közt igen jó volt s ehhez képest a haladás és szorgalom is Iskolai ünnepeket tartottak. Kirándulásokat rendeztek. Többen részesültek ösztöndíjban és jutalomban.

15. A hosszúfalusi m. kir. áll. polgári fiú- és leányiskola értesítője az 1904—1905-ik iskolai évről. Szerkesztette: Killyéni Endre igazgató.

Az értesítő elején van az 1904 nov. 19-én elmondott beszéd: «Erzsébet királyné emlékezete» Killyéni Erzsébettől. Az év történetéből megemlíthető, hogy több kirándulást rendeztek s tánc-, zene- meg női kézi munkatanfolyamot tartottak. A tantestület nőtagjai között a következő nagy változások történtek: Killyéni Erzsébet r. tanítónő külföldi tanulmányútjáról hazatérvén az őt helyettesítő Egey Rozsika Zalatnára neveztetett ki segédtanítónőnek. Perger Mária hosszúfalusi és Kozmáné Pallos Veronka brassói áll. polg. isk. tanítónőket saját kérelmükre áthelyezték. Sánekné-Sillo Lujza r. tanítónőt saját kérelmére a brassói áll. polg. leányiskolához helyezték s a megüresedett helyettes tanítónői teendők ellátására Tutsek Lenke polg. iskolára képesített brassói áll. el. isk. tanítónő rendeltetett. A tantestület nőtagjai voltak: *Killyéni Erzsébet*, dr. *Kozmáné-Pallos Veronka*, dr. *Sükösdné-Roncsevics Antonia*, *Szekula Katinka* és *Tutsek Lenke*. A növendékek száma: (33+40+18+16)=107. A női kézi munkatanfolyamra 15-en jártak. A polgári fiúiskolának 164 növendéke volt. Többen részesültek ösztöndíjban vagy jutalomban. Az iskolában önképzőkör működött. Könyvtár, szertár megfelelő gyarapodást mutat.

16. Az iglói ág. hitv. ev. elemi népiskola és polgári leányiskola értesítője az 1904—1905-iki tanévről. XXV. évfolyam. Közli: Dobó Adolf igazgató.

Az értesítő közli az iskola 25 évi történetét, melyből kitűnik, hogy az iskola épületét még 1856-ban adományozta Trangous József. Az épületet azóta megfelelően átalakították, s kellően felszerelték. Az alapítás évfordulóját márc. 25. és 26. napjain igen szép ifjúsági előadással ülték meg,* a többi szokásos ünnepeket is megtartották,

* Ez ünnepélyről mult évi áprilisi füzetünkben mi is megemlékeztünk. *Szerk.*

a nemzeti érzés fejlesztésére a magyar irodalom tanítónőjének vezetésével önképzőkör működött. A testület tanítónő tagjai: *Farkas Gizella, Szépréthy Vilma, Torkos Mária.* A növendékek létszáma volt: 35+44+32+37=148. Magaviselet, egészségi állapot, haladás igen jó volt. Jutalomban több növendék részesült. A könyvtár, szertár gyarapodást mutat. Az iskolának 1720 darabból álló érem- és bankjegygyűjteménye is van.

17. A kaposvári áll. segélyzett közs. polg. leányiskola s a vele kapcsolatos női kézimunkatanfolyam értesítője az 1904—1905 tanévről. Közli Csorba Mária igazgató.

A tanévet a dec. hóban a városban fellépett vörhenyjárvány zavarta meg; a növendékek családjában előforduló megbetegedések miatt a tanítás dec. 12—23. napjai közt szünetelt. A testület nőtagjai voltak: *Nagyné Csorba Mária* igazgató, *Aczélné Sebe Zsuzsanna, Tarjánné Nyeste Teréz, Sermán Emerika, Szigeti Gy. Jolán* és *Poppovits Anna.* A növendékek létszáma volt: 67+46+43+26=182 (Az első osztály párhuzamos volt). A kézimunkatanfolyamba 13 növendék járt. A szokásos iskolai ünnepeket mind megtartották s tartottak azonkívül egy nagyobbszabású hangversenyt az «Erzsébet-kör» javára. Az «Erzsébet-kör» önképző és segélyző egyesület, mely hivatva van kapcsolatot teremteni az iskola régi és új növendékei között és segélyezni az iskola jelenlegi, indokolt esetben volt növendékeit is. A kört nagy lelkesedéssel alakították meg, részt vesz abban az egész testület s a felsőbb osztályok növendékei. Az első év több mint 2000 korona tőkével záródott s az alakulás céljaira rendezett szép hangverseny nemcsak nagy jövedelmet, de az egész város és vidék elismerését is megszerezte az intézetnek. Tanszerről, könyvtárról kimutatás nincs.

18. A komáromi m. kir. állami polgári leányiskola értesítője az 1904—1905. iskolai évről. Szerkesztette özv. Komjáthyné Márkus Gizella.

A tanítás zavartalanul és megfelelő eredménnyel folyt. A részletes — napokra beosztott — tantervet minden tárgyban sikerült keresztül vinni, a szemléltetésre (helyi kirándulások kitünően berendezett szertár által) nagy gondot fordítottak, szintúgy a szülőkkel való együttműködésre. A növendékek rendszeresen korcsolyáztak, játéktér létesítése tervben van. Az iskolai ünnepeket mind megtartották, azonfelül tartottak az ez évben önképzés céljából alapított Jókay-kör javára nagyobbszabású ünnepélyt; a fényes erkölcsi és anyagi siker a kör tanítónő-elnökének, *Burghardt Adél*nak érdeme. A testület tanítónő tagjai az igazgatón kívül: *Burghardt Adél, Hittrichné Fülöp Viktória, Pöltzl Irma* és *Schlosser Hermin.* A növendékek létszáma 51+58+36+29=174. Az értesítő elején Jókairól értekezik Burghardt Adél.

19. A kiskunfélegyházi község polgári leányiskola és a vele kapcsolatos kézimunkatanfolyam hatodik értesítője az 1904—1905. iskolai évről. Közli Rettkesné Stetina Róza igazgató.

Az iskola 10 éves fennállásának évfordulóján a tanítást rendes időben kezdték s zavartalanul folyt is az le. A városban uralkodó kanyaró miatt sok növendék mulasztott (a családjukban előfor-

dult betegség miatt), de az iskolát nem kellett bezárni. A haladás jó volt s a magaviselet sem adott komoly panaszra okot; a szülők azonban nem alkalmazkodnak eléggé az iskolai rendszabályokhoz s maguk az okai, ha a gyermekek a szabályokat áthágják. Az iskolai ünnepeket megtartották. Tanári testület rendes tagjai mind nők voltak és pedig az igazgatón kívül: *Eyszrichné Kerner Dóra, Moczár Olga, özv. Pásztorné Gluzek Etelka, Sebőkné Jakubek Emma* és *Tassy Zsuzsi*. A növendékek létszáma volt: 29+20+29+16=97; a kézimunkatanfolyamba járt 14, összesen 111. Az iskolának a szegények segélyezésére *Telcki Blanka*-köre van, mely több növendéket részesített segélyben. Ifjúsági és tanári könyvtár gyarapodást mutat.

20. A késmárki ág. hitv. ev. polgári leányiskola értesítője az 1904—1905-iki tanévről. Közli Kertscher Sándor igazgató.

Az iskola 10 éve áll fenn, de csak a jelen évtől teljesen *magyar* benne a tanítási nyelv. A valláserkölcsi nevelésre, mint összes polg. leányiskoláinkban, itt is gondot fordítottak. Korcsolyapályájuk volt; kirándulásokat és iskolai ünnepeket tartottak. A felszerelési alap javára gyermekelőadást is tartottak.* A tanulmányi eredmény megfelelő volt (8% elégtelen), az egészségi állapot kedvező. Az iskolának önképzőköre is volt. A testület nőtagjai Buchaláné Fiala Olga és Hensch Margit voltak. A növendékek létszáma volt 32+28+22+21=103. Tanszertár, könyvtár némi gyarapodást mutat.

21. A kecskeméti állami polgári (és elemi) leányiskola 30-ik értesítője az 1904—1905. iskolai évről. Szerkesztette Pásthy Károly igazgató.

A tanítást egész éven át semmi sem zavarta meg. Egészségi állapot, magaviselet és haladás igen jó volt. Iskolai ünnepélyeket, sikerült kirándulásokat tartottak, sőt 37 növendéket az Aldunára is elvittek. A növendékek a jótékonyságot perselygyűjtés alakjában gyakorolták. Az iskolában önképzőkör működött, sőt a végzett növendékeket is az iskolához csatolták könyvek kölcsönzése és heti felolvasások tartása révén, mely munkában *Schmidt Jenny* tanítónő buzgólkodott. A tanári testületnek tanítónő tagjai a következők: *Faragóné Szalontay Margit, Katonáné Fülöp Juliska, Schmidt Jenny, Selymessyné Valkovszky Viktorine, Szabóné Halmos Erzsi* és *Tóth Emilia*. A növendékek létszáma volt (48+47)+(34+32)+47+53=261. A növendékek közül számosan részesültek jutalomban. A nőegylet által rendezett kiállításon a növendékek kézimunkáival vett részt az iskola és díszoklevelet nyert. Könyvtárak, szertárak gyarapodást mutatnak. Az értesítő elején *Faragóné Szalontay Margit* értekezése van e címmel: «Nehány szó leányaink kézimunkájáról.»

22. A nagybányai állami leányiskola XII. évi és a vele kapcsolatos női kézimunkatanfolyam VI. évi értesítője az 1904—1905-ik tanévről. Szerkesztette Waigandt Anna igazgató.

A tanítás egész junius haváig zavartalanul folyt, akkor azonban a városban fellépett skarlátjárvány miatt sietve kellett a vizsgálatokat megtartani; szerencsére a tananyagot már akkorra bevé-

* Érdekes, hogy itt is, mint majdnem az összes polg. leányiskolákban a Tordai G. Erzsi «Virágálom» című szép allegoriáját adták elő. *Szerk.*

gezték. Iskolai ünnepeket, tanulmányi kirándulásokat tartottak, s elvezették a növendékeket az «Uránia» előadásaira. A növendékek haladása, magaviselete, különösen a felsőbb osztályoké, igen jó volt. A testület évek óta nem változott, nőtagjai az igazgatón kívül: Gályné Herepei Katalin, Királyné Décsei Mária, Kissné Fodor Etelka, Neubauer Hermin, Röszner Valeria és Schönherr Ilona; óraadó Rácz Anna. A növendékek létszáma volt: 48+33+23+19=123; a kézimunkatanfolyamba járt 25. A növendékek *méhészeti* oktatásban is részesültek s e célra a kertben méhes is volt. A könyvtár, szertár gyarapodást mutat. Az értesítő elején *Waigandt Anna* hosszabb cikkben méltatja *Kováts Béla* szatmármegyei tanfelügyelő érdemeit nyugalombavonulása alkalmából.

23. A nagybecskereki (magán) elemi és polg. leányiskola második értesítője. Szerkesztette Messinger Karolin igazgató-tulajdonos.

Az iskolák történetében szinte példátlanul áll az iskola gyors fellendülése. Míg a megnyitás évében 117 tanuló iratkozott be, a második évben már 188 volt a növendékek száma. Az igazgató a négy osztályú polgári iskola fölé ez évben már egy továbbképző osztályt is kénytelen volt felállítni azon növendékek számára, kit a 4-ik osztály végzése után egyes tárgyakban magukat továbbképezni óhajtották. Az igazgató-tulajdonos új iskolaépület emeltetésére is kénytelen volt, mely felerészben már ez évben elkészült. A tanítás a miniszteri tanterv értelmében történt, valláserkölcsi testi nevelésre egyaránt gondot fordítottak, iskolai ünnepet ötöt tartottak, több tanulmányi kirándulást tettek. Az iskola testülete a hitoktatókon kívül 15 tagból állott az igazgatón kívül a következő nőkkel: *Toth Paula, Balogh Paula, Deutsch Aranka, Rósa Margit* és *Schneller Zseni*. A növendékek létszáma a polgári iskolában 27+22+14+13=76 volt; az elemi iskolába 69, a továbbképző tanfolyamba 20, a kézimunkatanfolyamba 23 növendék járt. A növendékek közül 33 bentlakott. Az iskolában önképzőkör működött, s jótékonycélú hangversenyt is tartott (a helybeli «Gyermekbarát-egylet» és levesosztó-egylet céljaira). Szertár, könyvtár gyarapodást mutat.

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

Lukács György, vallás és közoktatásügyi miniszter az «Erzsébet Nőiskolá»-ban. Október hó 12-én *Molnár Viktor* államtitkár, *Nárai Szabó Sándor* és *Neményi Imre* tanácsosok kíséretében meglátogatta a miniszter az «Erzsébet Nőiskolá»-t. Előleges bejelentés nélkül jött s munkássága közepette figyelte meg az intézetet. Az egyes osztályokban végig hallgatta a tanárok magyarázatait s a növendékek feleletét. Mindenekelőtt elismerő szavakat intézett az előadókhoz és buzdítást a növendékekhez. Az egyik felsőbb leányiskolai osztályban érdekkel hallgatta meg egy növendék tanítási gyakorlatát s megdícsérte a jelöltet a szakszerű előkészületért. A négy-négy növendék számára berendezett csinos lakószobák nagyon megnyerték a miniszter tetszését, úgyszintén a célszerűen kibővített betegszobák is. Szívesen szemlélte meg a miniszter az étkező helyiségeket s a növendékek étkezését is és távozásakor megelégedésének igen meleg szavakkal adott — az őt kalauzoló igazgatónő, Lázárné Kasztner Janka előtt — kifejezést. Megigérte, hogy figyelemmel fogja kísérni a növendékek haladását, s az intézet fejlesztésére minden lehetőt szívesen meg fog tenni.

*

Az állami felsőbb leányiskolák szervezésének harmincadik évfordulója. A budapesti állami felsőbb leányiskola fényes ünnepséggel fogja megülni fennállásának és a felsőbb leányiskolák szervezésének harmincadik évfordulóját. December hó közepén tartják az ünnepséget az Uránia vagy más fővárosi színházban, mivel az ünnepség keretében tartandó jótékonycélú hangverseny rendezésére alkalmas helyiséggel az intézet nem bír. Az ünnepi matinén az intézet történetét Révy Ferenc igazgató fogja ismertetni, s a hangversenyen, melyre már folynak az előkészületek, mintegy 150 intézeti növendék működik közre. A hangversenyre belépőjegyeket adnak ki s az azokból befolyó jövedelmet felerészben a Rudolf-szoborra, felerészben pedig az *alföldi tüdőgyógyító népszanatórium* javára fogják fordítani. Az előreláthatólag rendkívüli mértékben nyilvánuló érdeklődés miatt kívánatos, hogy az ünnepen résztvenni óhajtók jegyeiket előjegyzés által biztosítsák. A jótékony cél érdekében természetesen felülfizetéseket is szívesen fognak fogadni.

*

A gyermekvédelem érdekében. A M. N. Sz. «Gyermekvédelmi Szakosztálya» munkásságának támogatására 1905. évi november és december havában az «Országos Nőképző Egyesület» dísztermében öt

egymásután következő hétfőn délután 5 órakor kezdődő *előadás sorozatot* rendez. A sorrend a következő:

November hó 13-án. Özv. gróf Almásy Györgyné, a M. N. Sz. «Gyermekvédelmi Szakosztályá»-nak elnöke megnyitja az előadássorozatot. *Ruffy Pál* miniszteri tanácsos, az állami gyermek-menhelyek országos felügyelője «Az állami gyermekvédelemről» tart előadást. *November hó 20-án. Ruffy Pál* miniszteri tanácsos, az állami gyermekmenhelyek országos felügyelője folytatólagos előadása «Az állami gyermekvédelemről». *November hó 27-én. Dr. Torday Ferenc,* az állami gyermek-menhelyek főorvosa «A gyermek»-ről tart előadást. *December hó 4-én. Báró Edelsheim-Gyulay Lipót,* a «Gyermekvédelmi Lap» főszerkesztője: «A társadalmi gyermekvédelemről» értekezik. *December hó 11-én. Dr. Márkus Dezső,* kir. itélőtáblai biró tart előadást «A szülők és gyermekek közti jogviszonyról, különös tekintettel a házasságon kívül született gyermekekre.» Elnöki zárszó. *December hó 18-án.* A gyermekvédelemmel foglalkozó egyesületek delegátusainak, hatóságok kiküldöttjeinek és érdeklődő szakemberek tanácskozása: központosított céltudatos, egyöntetű társadalmi gyermekvédelmi munka szervezése érdekében.

A M. N. Sz.-nek Tanácsa fölhívja a Szövetséget alkotó egyesületek és általában társadalmunk minden gondolkodó nőtagjának figyelmét ezen előadás-sorozatra. E sorozattal tervbe vette a Szövetség a gyermekvédelem jogi alapjának, hazánk állami és társadalmi gyermekvédő intézményei összességének, valamint a gyermek társadalmi jelentőségének föltüntetését.

Míg tehát e sorozatos előadások célja egyfelől, hogy a sociálisan érző magyar nővilágot megismertesse a gyermekvédelem lényegével, fennálló intézményeinkkel, hogy rámutasson az állami gyermekvédelem életbelépése óta talán tárgytalanná, vagy legalább nélkülözhetővé vált munkakörökre, vagy az esetleg még mutatkozó hézagokra, a még szükséges kiegészítésekre, melyek céltudatos társadalmi munkával, helyes munkamegosztás útján könnyen megvalósíthatók, addig másfelől az a célja, hogy az előadások mindegyikét követő discussio alakjában alkalmat adjon a gyermekvédelmi kérdések megvitatására, a hallott előadások és fölszólalások útján leszűrődött tanulságok kialakulására, formulázására. A discussióhoz jelentkeztek már eddig is: dr. Eisler Hugó, Glücklich Vilma, Hampel Józsefné, dr. Hernádi Mórné, dr. Karsai Sándor, Ruffy Pálné, dr. Rottenbiller Fülöp, Szilágyi Artur Károly, Wilhelm Franciska és mások.

Befejezésül a gyermekvédelmi munkakörökkel bíró nőegyesületek delegátusainak, hatóságok kiküldöttjeinek, kiváló szakembereknek stb. közös tanácskozását tervezi a Szövetség: központosított, egyöntetű társadalmi gyermekvédelmi munkásság szervezése érdekében.

*

Női szakfelügyelők a székesfőváros iskoláiban. A mult füzetünkben sajnálattal emlékeztünk meg arról, hogy a székesfőváros szakfelügyelői közé nőket nem neveztek ki. Bárczy István, székesfővárosi tanácsnok azóta megjelent körrendeletéből látjuk, hogy a szakfelügyelők közé egyes tárgyakra nézve nőket is vontak be. Nevezete-

sen Dorogsághy Dénesnét a női kézimunka, Wilhelm Franciskát a slöjd és Halász Saroltát a kisdedóvók ellenőrzésére. Midőn e tény fölött örömünknek adunk kifejezést, nem tehetjük ezt anélkül, hogy egy nehézségre rá ne mutassunk. Ha csak egyszer akarja egy évben a szakfelügyelő pl. a kézimunkát az összes osztályokban végigszemlélni: bizony alig jut ideje saját osztályában tanítani. Egy-egy ilyen szakfelügyelet egész embert kíván!

*

Ellen Key arcképe. Benczúr Gyula festőművészünk megrajzolta *Ellen Key* arcképét tavasszal, midőn a kitünő írónő Budapesten időzvén, érdekes előadásaival megnyerte a magyar asszonyok szeretetét. A Benczúr által rajzolt kitünő arcképet sokszorosították s *Katz Gusztáv* könyv- és műkereskedése utján (Budapest, IV. ker., Váci-utca) a Gyermekmenhely-egylet javára árúba bocsátották. A befolyt jövedelem *teljesen* a gyermekmenhelyé, melyben Ellen Key nevére alapítványt fognak létesíteni a befolyt pénzből. Az arckép ára 2 korona, s aki az arckép megszerzésével magának vagy másnak örömet szerez, azzal a tudattal teheti ezt, hogy az arckép árával nemes emberbaráti intézmény gyarapodását segíti elő.

*

Tüdőbeteg tanítójelöltek érdekében. Weszelyné Balajthy Ilona, a szabadkai tanítónőképzőintézet igazgatója meleghangú felhivást intézett a tanító- és tanítónőképzőintézetek tanári testületeihez. Alapítványt óhajt létesíteni a tüdőbeteg növendékek részére az alföldi tüdőgyógyító-szanatóriumban. A nemes célú mozgalomnak sikert kivánunk s a felhivást egész terjedelmében itt közöljük:

«Tisztelt Kartársak! Nagy és nemes cél érdekében akarjuk munkásságra szólítani a hazai tanító- és tanítónőképző-intézetek testületeit.

Ez a cél: küzdelem egy alattomosan pusztító, de szörnyű vész ellen: a tüdővész ellen! Oly kevesen vagyunk magyarok s közülünk is hányat ragad el még virágjában, vagy épen csak fejlődésének induló bimbó-korában ez a sorvasztó betegség! Szörnyűbb ez, mint az ó-kor, vagy a mult század pusztító járványai, mert míg azok csak időről-időre törtek ki, ez állandóan itt lappang közöttünk s szedi áldozatait épen a haza reményei közül, nemzetünk virágjából, az ifjúság köréből.

Szomorú, de való, hogy hazánk egyike azoknak az országoknak, hol a tuberkulózisnak legtöbb áldozata van.

Minden erőnkből küzdenünk kell tehát e pusztító vésszel szemben, hogy minél több ifjú életét mentsük meg hazánknak s minél egészségesebbé, erősebbé s így a testi és szellemi munkára minél alkalmasabbá tegyük a kezünkre bízott ifjúságot. A nemzet tagjainak ereje, egészsége, munkabírása hazánknak erejét, hatalmát és virágzását jelenti.

Nincs esztendő, — legalább itt Szabadkán így van — melyben egyik vagy másik képzőintézeti növendék pályáját meg ne szakítaná a tüdővész. Meg volna menthető az ifjú szenvedő, ha alkalom nyílnék alapos gyógyításra. Igen, de ez az alapos gyógyítás csakis alkal-

mas helyen — szanatóriumban — huzamos és gondos gyógykezeléssel lehetséges.

Azt kell tehát lehetővé tennünk, hogy tüdőbeteg képzőintézeti növendékeink szanatóriumban legyenek elhelyezhetők. Gondoskodjunk róla, hogy legyen egy-egy alapítványa a tanító- és tanítónőképzőintézeteknek, mely följogosít arra, hogy a képzőintézetek növendékei közül elhelyezhessük azt, aki reá szorúl. Méltó feladat ez! Szegény kartársainkról Lukács György miniszter úr ő exellentiája úgy gondoskodik, hogy az Eötvös-alapnak 100.000 koronát juttat, hogy lehetővé tegye a szanatórium építését.

Mi beérhetjük azzal, ha elhelyezhetjük a beteg növendéket a József kir. herczeg Szanatórium-Egyesület által emelendő szanatóriumban. Az első máris épül és a jövő évben megnyílik.

Indítsunk tehát gyűjtést! Fordítsuk erre a célra azokat a jövedelmeket, melyek jótékony célokra befolynak, minő pl. elsősorban az intézet növendékeinek hangversenyeiből befolyó jövedelem. Küldjük az összeget a «József kir. herceg Szanatórium-Egyesület» elnökségéhez *(Budapest, IX. ker., Ferencz-körút 36. sz.)*, hogy minél előbb együtt legyen az a tőke, mely szükséges ahhoz, hogy egy-egy leány- s egy-egy fiú-növendéket a szanatóriumban állandóan gyógykezelni lehessen.

A tanítóképzők egy fiúnövendék, a tanítónőképzők egy leánynövendék számára gyűjtsék az alapítványt. Az egyesület elnöksége külön fogja kezelni az alapítványhoz szükséges összegeket s értesíteni fogja a képzőintézetek igazgatóit, hogy mikor szaporodott fel az összeg annyira, hogy egy-egy ágyalapítványt létesíthetnek. (Mellékelve küldjük a Szanatórium-Egyesület alapszabályait.)

A szabadkai állami tanítónőképző-intézet tantestülete már a mult évben megkezdte ezt a munkát. A mult évi növendék-hangverseny jövedelmét, 340 koronát, erre a célra ajánlotta föl. Ezzel testületünk megnyitotta a gyűjtést s kérjük a testvér-intézeteket, hogy azt folytatva, nyújtsanak segédkezet számos ifjú élet megmentéséhez!

Nemes és hazafias cselekedet ez, emberbaráti és nemzeti kötelességünk egy részét rójjuk le vele.

Szabadkán, 1905. évi november hó 1-én. Kartársi üdvözlettel

Dr. Weszelyné Balajthy Ilona.

*

Az állami nőipariskolák kiállítása. November 9—15 napjain az iskolák helyiségeiben kiállítást rendezett az állami nőipariskolák igazgatósága a növendékeknek a mult tanévben készült kézimunkáiból. A kiállítást Szterényi József, államtitkár nyitotta meg, a megjelenésben akadályozott kereskedelmi miniszter helyett. Az államtitkárt Emmerling Vilmos miniszteri tanácsos, a felügyelőbizottság elnöke, Herich Károlyné és Schnierer Gyuláné felügyelőbizottsági tagok és Nendtvich Gusztávné az intézet igazgatója, kisérték végig a szépen diszített termeken, melyekben nagyszámú érdeklődő női közönség gyűlt egybe. Hivatalos látogatók úgy mint a vendégek teljes elragadtatással szemlélték a gyönyörű, ízlés és technikai kivitel tekintetében egyaránt kiváló munkákat. Büszkeség fogja el az ember lel-

két, ha látja, hogy magyar tanítónők magyar leányokat a művészi munkák ilyen magas fokára képeztek. Ez a kiállítás bármely nemzet fővárosában számot tenne, aminthogy számottevő tényező ma már az állami nőipariskola fővárosunkban a keresetre is alkalmas női kézimunkák tanításában és fejlesztésében. Amit Relle Jolán, a szines műhimzésben és tűfestésben, Piller Erzsébet, Szemiánné Mihalovics Matild és Vadas Ilona a fehér és szineshimzésben, Dörfler Janka a géphimzésben, özv. Oszvaldné Pasteiner Irma, Nothhaft Eleonora és Hégerné Hreblay Erzsi a fehérnemű varrásban bemutattak: az egyszerűen tökéletes, annyira, hogy e mellett a laikus előtt a rajz és felsőruhakiállítás szinte eltörpülni látszik. Pedig a hozzáértők ezt is kedvteléssel szemlélhetik. A rajz kiállítás, melyet természetesen az iskola különleges viszonyai szempontjából kell megitélni, teszi csak érthetővé a himzésben feltüntetett művészi szinvonalat, megszerzi az elismerést az iskolának ezen a téren is. A felsőruhák kiállításán pedig, ha növendékek munkája gyanánt szemléljük is, meglátszik a vezető Bittoni Bianka k. a. finom ízlése s az uralkodó divat gondos figyelemmel kisérése. Mindent összevéve a kiállítás nagy mértékben fokozta az intézet jóhírnevét s vezetőségének méltó elismerést szerzett, úgy a nagy közönség mint Veres László a kereskedelemügyi miniszter részéről, ki a kiállítás utolsó napján alaposan végig tanulmányozta a kiállítást. A miniszter tiszteletére megjelentek a felügyelő bizottság tagjai, Szterényi József államtitkár, Péterfy Lajos, min. tan. és több keresk. miniszteri tisztviselő. A minisztert Nendtwich Gusztávné kalauzolta, bemutatva neki a tanári testület tagjait.

*

Magyar abstinens-nők Orsz. Egyesülete. Az Alkoholellenes Kongresszus hatása nyilatkozott meg abban a lelkes munkában, melylyel Budapesten legközelebb a «Magyar abstinens-nők Orsz. Egyesületé»-t megalkották. Az alakuló gyűlésen, melyen az alapszabályokat megalkották s jóváhagyás céljából a belügyminiszterhez felterjeszteni elhatározták, még csak 30 tagja volt az egyesületnek, de tekintettel az alapítók buzgóságára biztosra vehetjük, hogy mire az alapszabályok jóváhagyása leérkezik e szám legalább is megtízszereződik. Elnökül az alakuló gyűlés *Chyzer Kornélné*, alelnök *Rosenberg Auguszta*, titkár *Neményi Erzsébet*, jegyző dr. *Kreisler Gyuláné*, pénztáros *Göth Ilona*. Sikert kivánunk a hasznos célra törő egyesület munkásságának.

*

A Mária Dorothea egyesület budapesti tanítónői szakosztálya október hó 14-én tartotta a jelen tanévben első ülését az állami felsőbb leányiskola énektermében. Az ülésen az elnök Sebestyénné Stetina Ilona a budapesti állami felsőbb leányiskola 30 éves fennállásának alkalmából hálával emlékezett meg Trefort Ágostonról a felsőbb leányiskola alapítójáról és Molnár Aladárról az iskola első igazgatójáról s végre mindazokról, kik a felsőbb leányiskolák felvirágoztatása, fejlesztése körül érdemeket szereztek. Indítványára elhatározták, hogy a nevezetes névforduló alkalmából üdvözletet intéznek az intézet igazgatójához Révy Ferenchez és a tanári testülethez és

sikert kivánnak továbbra is a felsőbb leányiskola magas színvonalra emelése körül kifejtett buzgó munkásságukhoz. Az ülésen Csukásy Ilona székesfővárosi tanítónő tartott előadást «A mannheimi iskolarendszer a gyermek védelem szolgálatában». E kérdésről a nürnbergi egészségügyi kongresszusról közölt cikkünkben (az októberi füzetünkben) mi is megemlékeztünk. A napirend dr. Miklós Elemér előadásával záródott. Dr. Miklós a belvárosi községi felsőbb leányiskola tanára «A nő és az irodalom» címen tartott előadást. A magvas értekezést jelen füzetünkben közöljük. A november 18-iki ülésen Téglás Gábor emlékezik meg az első magyar diszdoktornőről, Torma Zsófiáról és Glücklich Vilma értekezik «a felelősség megosztása a család és az iskola között» címmel. Sorra kerül még a székesfővárosi tanítónők és óvónők «Erzsébet királyné» betegsegítő alapítójának alapító-levél tervezete, ami a mult ülés napirendjéről lemaradt.

*

Gyárfelügyelőnők alkalmazása. A «Katholikus Nővédő Egyesület» a külföldi biztató tapasztalatok által felbátorítva, felvette programmjába az előkészítő munkálatokat, a gyárfelügyelőnők képzése és alkalmazása tárgyában. Németországban e gondolatot — mint Farkas Edith főv. tanítónő egy napilap hasábjain részletesebben kifejti — először D. Zimmer-Zehlendorf ismert szociologus karolta fel, aki nagyobb gyártelepeken a diakonissák alkalmazását ajánlja. A németországi iparfelügyelők nem győzik jelentéseikben eléggé kiemelni, mily hasznos a művelt nők felügyelete oly gyárakban, ahol kizárólag vagy túlnyomó részben női munkások dolgoznak. Csak attól tartanak, hogy e kitünő intézmény tönkre mehetne, ha a gyárosok kapzsiságból oly nőket alkalmaznának, kik csekélyebb képzettségüknél fogva olcsóbbak a férfi gyárfelügyelőnél. Ezt a megfelelő képzettséget Trierben már egy e célra szervezett iskolában is elsajátíthatják a nők. Trierben ugyanis a Szent Józsefről nevezett apácák gyárfelügyelőnői tanfolyamot nyitottak, mely Európában az első ilynemű intézmény. A nagy számmal jelentkezők közül csak a legalkalmasubb egyéneket vették fel s ezekkel már is fényes sikert arattak. Valamennyi általuk kiképzett gyárfelügyelőnő 1—2 ezer márka fizetés mellett biztos állásában igen jól beválik. A tanfolyam elméleti és gyakorlati képzést ad. Az elméleti oktatás felöleli a gazdasági ismereteket, könyvviteltant, egészségtant, de csak dióhéjban; a gyakorlati oktatás az illető munkanemből történik valamely gyárban, a milyennek vezetésére az illető jelölt készül. A női felügyelőkkel biró gyárakban nagyobb a rend és tisztaság, serényebben folyik a munka, kevesebb a veszekedés. A gyárfelügyelőnők anyai bánásmódja a munkásnők valláserkölcsi magatartására fölötte kedvezően hat. A nők szocialis viszonyain nagyot lendítene ez az intézmény hazánkban is. A nővédők, patronesszek hálás munkatérre találnak ez intézmény megvalósításánál s ezért a «Katholikus Nővédő Egyesület» kezdeményezését örömmel üdvözölhetjük.

*

Tanítónőképző intézet Egyptomban. Két év óta már Kairóban is van tanítónőképezde, ahol tizennégy—húsz éves leányok nyernek kiképzést. A képezdében többnyire európaiak tanítanak. A fiatal leányok fátyol nélkül jelennek meg, sőt férfiak is tanítják őket. Lehet, hogy ez a képezde nem éri el tulajdonképeni célját és a belőle kikerülő tanítónők nem lesznek mind tanítónők, de annyi bizonyos, hogy ez az iskola művelt nőket fog nevelni, akik bizonyára közreműködnek, hogy az egyptomi asszonyok alacsony társadalmi állása emelkedjék. Az első egyptomi nő, aki Kairóban nyilvános iskolában alkalmazást nyert, Aghrabi Hafir Amina, az egyptomi közoktatási miniszterium egyik hivatalnokának leánya, Londonban végezte a tanítónőképző intézetet s most a kairói felsőbb leányiskolában tanít. *Cs. és J.*

*

Zirzen Janka síremlékére 1905 november 1-ig adakoztak: Ifj. Dulcz Antalné 10 K, Kuncz Blanka 10 K, Rakodczay Pálné Mihálka Róza 10 K, Ambrus Vilma 25 K, A mohácsi áll. polg. leányiskola «Erzsébet» önképzőköre 8 K, Tóth Adél 3 K, Tomor Róza 10 K, Ungvári Leányok «Erzsébet» köre 25 K, Demeczky Mihályné Wolf Irma 20 K, Buday Tekla 4 K, Nagy Gabriella 10 K, Fritz József 5 K, Balogh Jenőné 40 K, Paszlavszky József 10 K, Zöllner Erzsébet 50 K, Dr. Papp Gyuláné 10 K, Dr. Petz Lajosné Beszedits Róza 10 K, Bartholomeidesz Adél 10 K, Budapesti Hirlaphoz érkezett adomány 12 K, Barkáts Mária 25 K, Tocsek Helén 25 K, Fraenkel Ferenczné 25 K, Grosschmid Margit 6 K, Ulreich Mina 10 K, Radnai Jenőné 10 K, Bernáth Juliska és Izuska 200 K. Az utolsó kimutatás összege 2800 K 42 f. Összeg 3183 K 42 f. Itt említjük meg, hogy a síremlékre gyüjtő bizottság halottak napján Zirzen Janka sírját szépen feldíszítette és kivilágította; a bizottság tagjai kegyelettel keresték fel szeretett tanítónőjük sírját s a hála könnyeivel áldoztak emlékezetének. Az emlékre szánt adományok szíves beküldésére ezúttal is kérjük olvasóinkat; a gyűjtést ugyanis február hóban lezárják s az addig begyült pénz arányában rendelik meg a május havában leleplezendő művészi síremléket.

*

A szerkesztő üzenetei. Mult füzetünkben az Irodalom című rovat utolsó kis cikke alól nyomdai tévedésből elmaradt az aláirás, Neményi Erzsébet neve. Ő lesz «A nő» című lap szerkesztője. — *Többen* reklamálják az ez évi *első*, ú. n. *Zirzen*-füzetet. Mi ezt annak idején összes előfizetőinknek elküldtük. S mivel ez a füzet igen drága, további reklamációkat csak 1 korona beküldése ellenében foganatosíthatunk.

IRODALOM.

FILOZÓFIAI IRÓK TÁRA. A magyar tudományos akadémia támogatásával szerkesztik *Alexander Bernát* és *Bánóczy József*. Kiadja a *Franklin-Társulat*.

Folyóiratunk 1903. évi VII. füzetében részletesebben emlékeztünk meg erről az értékes gyűjteményről, mely egy negyed századdal ezelőtt indult meg és pályafutása alatt teljesen beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Belső értékével meghódította a művelődésre vágyó, komolyabb elméket s elvezette a magyar szellemet a filozófiai gondolkodás forrásaihoz. Gyakorlati érdek nem növelte kelendőségét s mégis népszerűvé vált a gyűjtemény annyira, hogy egyes kötetei már régen nem kaphatók a könyvpiacon. Most egyszerre három kötete jelent meg a gyűjteménynek, mind a három — ez a legörvendetesebb — elfogyott köteteknek *második javított és bővített* kiadása. Az egyik a gyűjtemény *első* kötete, a *Descartes* kötet, amelyet *Alexander* Bernát fordított és látott el jegyzetekkel. Az *Értekezésen* és az *Elmélkedéseken* kívül Descartes főművének a *Filozófia elveinek* első részét tartalmazza, ez utóbbit most első ízben. Ára 4 korona. — A másik kötet a gyűjtemény *harmadik* kötete: *Hume* remekműve: *Vizsgálódás az emberi értelemről*. Ugyancsak *Alexander* Bernát fordította. Simább lett az egész nehéz fordítás és tetemesen bővültek a jegyzetek és az irodalom. Ára 3 korona 20 fillér. — A harmadik kötet a gyűjtemény *negyedik* kötete: *Taine* munkája: *Franciaország klassikus filozófusai a XIX. században*. *Péterfy* Jenő gyönyörű fordításában. Az új kiadás elé *Alexander* Bernát írt tartalmas előszót, amely mesteri tömörséggel rajzolt tanulmány a korán elhunyt Péterfy Jenőről, mint filozófusról. A kötet ára 3 korona 50 fillér. A filozófiai olvasmányokat kedvelők s mindazok, kik filozófiai tanulmányaikat az eredeti források olvasásával akarják kiegészíteni ép oly örömmel fogják e kötetek megjelenését üdvözölni, mint a mily örömmel mi olvasóink figyelmét e nevezetes irodalmi eseményre felhivjuk. *S. I.*

*

SEGÉDKÖNYV A NÉMET NYELVHEZ. Sind sie so gut? vagy (oder) Seien sie so gut? «Antibarbarus» és a legújabb helyesírás kivonata. Gyakorlati útmutatás sok német nyelvi hiba elkerüléséhez. Szerkesztette. *Szentistványi Dániel*, állami felsőbb leányiskolai tanár Lőcsén. 15 oldal. Ára 50 (!) fillér = 25 (!) kr. A szerző sajátja.

Minden élő nyelvben van sok olyan általánosan használt kifejezés, szólásmód, amelyek a nyelvtan, a helyes beszélés szempontjából határozottan hibásak, helytelenek. Így van ez a német nyelvben

is. A közönség valahogyan rászokik valami helytelen kifejezésre, úton-útfélen használja anélkül, hogy tudná, hogy hibásan beszél. De ha valaki felhívja erre a hibára a közönség figyelmét, ő maga is lassan leszokik, mert kénytelen elismerni, hogy az általa használt kifejezés teljesen helytelen. E hibák kisértenek az iskolában is. Az előadó tanárnak a legnagyobb elővigyázatra van szüksége, hogy e hibás alakok az iskolában meg ne honosodjanak, mert minden elővigyázat mellett is, éppen mert otthon használatosak, könnyen becsúszhatnak. Ez a körülmény tagadhatatlanúl megnehezíti a német nyelv tanítását. Igen dícséretes munkát végzett tehát *Szentistványi Dániel* lőcsei állami felsőbb leányiskolai tanár, mikor ezen általánosan elterjedt rosz szólásmódokat egy kis füzetkében összegyűjtve kiadta. Nagy haszonnal fogja forgatni a közönség, de a legnagyobb haszon mégis a német nyelv előadóira fog háramolni, mert a német nyelv tanításához igen könnyen kezelhető segédeszközt nyernek. Itt-ott azonban néhány sajtóhibára hívjuk fel a szerző figyelmét. Fontosak és kiküszöbölendők e hibák azért is, mert a «helyes» rovatban fordúlnak elő, már pedig ott semmiféle hibának sem szabadna előfordulnia. Ilyenek: (a hatodik oldalon) Nicht stiehl *den* (**dem** helyett) lieben Gott den Tag; (7. old.) *Ehr* (**Er** helyett) geht mit den Kindern spazieren; (8. old.) Er zieht in ein anderes Local, innét kimaradt a tárgy: őt; Ich gehe nach hause (nagy betűvel); Meide die Sprachfehler *der* (**des** helyett) Publikums; (12. old.) gewöhne dich an richtige Aussprach und *nicht affectiere;* rossz szórend. Helyesen így van: und affectiere nicht; (14. old.)... auf phonetischer, richtig*en* (richtiger helyett) aussprache; Laut in der östereichisch*er* (östereichischen helyett) Rechtschreibung... (15. old,) *das* Staat — **der** Staat helyett; (13. old.) Installation a helyes és Instellation a helytelen; *Das* Futter a helyes és nem **die** Futter. (12. old.) Nem die Schnepf, hanem Schnepfe. — Der Steg is jó, meg der Steig is, mert mind a kettő mást jelent. Der Steg = palló, gyaloghid; der Steig = ösvény, gyalogút. Schild hasonlóképen der is és das is. Elválasztás is sok helyütt elhibázott. Pl. a 9. oldalon ilyen elválasztás van: he-runter, hi-naus, he-rein, holott (mert összetétel van) her-unter, hin-aus, her-ein a helyes. E hibákat egy újabb kiadásban feltétlenül javítania kell a szerzőnek. *(Kr.)*

*

«**A németke.**» E címet *Mikszáth Kálmán*nak egy remek elbeszélése viseli, melynek épen most szomorú aktualitása is van: tárgya abból az időből való, mikor Tisza Kálmán kormányzása alatt rendeletet bocsátották ki a német nyelv tanulására és a véderő-vita javában dühöngött a főváros utcáin. Ez izgalmas idők emlékét eleveníti fel Mikszáth e híres novellája, melyet öt mással egyetemben most tesz közzé a «Magyar Könyvtár» legújabb sorozatának 429. és 430. száma. Ugyancsak Mikszáth neve ékeskedik a sorozat másik két számán, mely a «*Kisértet Lublón*» című gyönyörű kis regényt tartalmazza, a szerző jegyzeteivel és forrásainak ismertetésével együtt. — A «Magyar Könyvtár» egy-egy száma 30 fillér; az összes eddig megjelent számok jegyzéke minden könyvkereskedésben kapható, vagy a kiadócégnél: Budapest, Andrássy-út 21.